

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Danguolė Kilikevičiūtė

Tesiės psichologijos studijų programa

Magistro darbas

**Jaunų suaugusiųjų moralinio tapatumo, moralinio atsiribojimo ir neteisėto
skaitmeninio turinio atsisiuntimo ryšys**

Darbo vadovas: prof. dr. Gintautas Valickas

Vilnius 2024

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	6
PRATARMĖ	7
1. ĮVADAS	9
1.1. Neteisėto skaitmeninio turinio atsisuntimo veiksniai	9
1.2. Moralinio atsiribojimo samprata.....	10
1.2.1. Moralinio atsiribojimo matavimas	12
1.2.2. Moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisuntimo sąsaja	13
1.3. Moralinio tapatumo samprata	15
1.4. Moralinio tapatumo, moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisuntimo sąsaja.....	16
1.5. Tyrimo tikslas, uždaviniai.....	18
2. TYRIMO METODIKA	20
2.1. Tyrimo dalyviai.....	20
2.2. Tyrimo instrumentai	20
2.3. Tyrimo eiga.....	26
2.4. Duomenų analizės metodai	27
3. REZULTATAI	29
3.1. Moralinio tapatumo parengties poveikis tyrimo kintamiesiems.....	29
3.2. Moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisųsti skaitmeninį turinį ryšys su kitais kintamaisiais	30
3.3. Ketinimo neteisėtai atsisųsti skaitmeninį turinį prognostiniai veiksniai	32
3.4. Numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisuntimo prognostiniai veiksniai ..	33
4. REZULTATŲ APTARIMAS	35
4.1. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų kryptys	40
IŠVADOS.....	42
LITERATŪRA	43
PRIEDAI	51
1 priedas. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal sociodemografinius rodiklius.....	51
2 priedas. Informuotas sutikimas	52
3 priedas. Moralinio tapatumo aktyvinimo parengties būdu užduotis.....	53

4 priedas. Bandomojo tyrimo metu naudota moralinio atsiribojimo skalė.....	54
5 priedas. Pagrindinio tyrimo metu naudota moralinio atsiribojimo skalė.....	55
6 priedas. Hipotetinių situacijų aprašymai.....	56
7 priedas. Hipotetinės situacijos ir klausimai, naudoti bandomojo tyrimo metu.....	57
8 priedas. Atsakymų į bandomojo tyrimo klausimus palyginimas tarp dviejų hipotetinės situacijos formuluočių grupių	58
9 priedas. Klausimų apie hipotetinę situaciją pavyzdys	59
10 priedas. Sociodemografinių duomenų anketa	60
11 priedas. Kintamųjų tarpusavio Spearman koreliacijos koeficientai (r_s).....	61

SANTRAUKA

Jaunų suaugusiųjų moralinio tapatumo, moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo ryšys. Danguolė Kilikevičiūtė, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2024. 61 puslapis.

Ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį gali nuspėti moralinis atsiribojimas. Mokslinėje literatūroje trūksta žinių apie tai, ar šį prognostinį ryšį gali paveikti moralinio tapatumo aktyvinimas. Tyrimu siekta išnagrinėti sąsajas tarp moralinio tapatumo, moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį. Atliktas eksperimentinis tyrimas, kurio galutinę imtį sudarė 107 dalyviai (70,09 proc. moterų) nuo 19 iki 35 metų amžiaus. Taikyta bandomojo tyrimo ($N = 74$) metu sukurta Moralinio atsiribojimo skalė. Eksperimentinės grupės moraliniam tapatumui suaktyvinti parengties būdu naudota žodžio paieškos užduotis (taikytos parengties ir kontrolinė versijos). Taikytos trys hipotetinės situacijos. Su jomis susijusiais teiginiais vertintas ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį (toliau ST), numatoma bausmė, numatoma kaltė, suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys. Po vieną teiginį buvo skirta suvoktam neteisėto ST atsisiuntimo neetiškumui ir suvoktam tikėtinai bausmės griežtumui matuoti. Gauti rezultatai parodė, kad stipresnis moralinis atsiribojimas nuspėjo didesnę ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ir mažesnę numatomą kaltę dėl neteisėto ST atsisiuntimo. Moralinio tapatumo aktyvinimas poveikio šioms ryšiams neturėjo. Rezultatai atskleidė, kokie veiksniai gali būti siejami su ketinimu neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį.

Raktiniai žodžiai: moralinis atsiribojimas, neteisėtas skaitmeninio turinio atsisiuntimas, moralinis tapatumas, skaitmeninis piratavimas

SUMMARY

The relationship between moral identity, moral disengagement, and illegal downloading among young adults. Danguolė Kilikevičiūtė, Vilnius, Vilnius university, 2024. 61 pages.

The intention to illegally download digital content can be predicted by moral disengagement. The scientific literature is limited on whether this prognostic relationship can be influenced by the activation of moral identity. This study aimed to examine the links between moral identity, moral disengagement, and the intention to illegally download digital content. An experimental study was conducted with a final sample of 107 participants (70.09 % female) aged between 19 and 35 years. A Moral disengagement scale developed during a pilot study ($N = 74$) was used. A word search task was used to activate the moral identity of the experimental group (prime and control versions were used). Three hypothetical scenarios were used. The statements associated with them assessed the intention to illegally download digital content, the anticipated punishment, the anticipated guilt, and the perceived expected behaviour of others. Additionally, one item measured the perceived unethicity of illegal downloading, and another item measured the perceived appropriate severity of punishment. The results showed that stronger moral disengagement predicted greater intention to illegally download digital content and lower anticipated guilt for illegal downloading. Activation of moral identity had no effect on these associations. The findings revealed which variables may be associated with the intention to illegally download digital content.

Keywords: moral disengagement, illegal downloading, moral identity, digital piracy

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Moralinis tapatumas – asmens kognityvinė schema apie savo paties moralumą, apimanti moralines savybes, įsitikinimus ir vertybes (Aquino et al., 2009; Smith et al., 2014).

Moralinis atsiribojimas (angl. *moral disengagement*) – procesas, kuriuo pakeičiamas elgesio vertinimas, atskiriant numatomus vidinius veiksmo padarinius (angl. *anticipatory self-sanctions*) nuo veiksmo, prieštaraujančio vidiniams moralės standartams (Bandura et al., 1996).

Neteisėtas skaitmeninio turinio atsisiuntimas – skaitmeninio turinio, kuris yra autorių teisių ar gretutinių teisių objektas, atgaminimas, t. y. kopijų (kopijos) padarymas elektronine forma (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 122 straipsnio 1 dalis, 2015; Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymo I skyriaus 2 straipsnio 1 dalis, 2003).

Skaitmeninis turinys – skaitmenine forma sukurti ir pateikti duomenys (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.228¹ straipsnio 5 dalis, 2000), įskaitant literatūros, mokslo ir meno kūrinius, kompiuterių programas.

Autorių teisių objektai – originalūs literatūros, mokslo ir meno kūriniai, kurie yra kokia nors objektyvia forma išreikštas kūrybinės veiklos rezultatas (Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymo II skyriaus 4 straipsnio 1 dalis, 2003).

Gretutinių teisių objektas – tiek tiesioginis (gyvas atlikimas), tiek į garso ar audiovizualinę laikmeną įrašytas kūrinio atlikimas, fonograma, audiovizualinio kūrinio (filmo) pirmasis įrašas, transliuojančiosios organizacijos radijo ir (ar) televizijos transliacija (Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymo I skyriaus 2 straipsnio 11 dalis, 2003).

PRATARMĖ

Neteisėtas skaitmeninio turinio atsisųntimas, kaip ir kitos skaitmeninio piratavimo formos plačiai paplitę tarp Europos ir Lietuvos gyventojų, ypač paauglių ir jaunų suaugusiųjų (European Union Intellectual Property Office [EUIPO], 2023, 2022). Ceizarienės ir Ruikytės (2022) Lietuvoje atlikto tyrimo duomenimis, daugiau nei trys ketvirtadaliai (77 proc.) 14 – 29 metų žmonių per pastaruosius 12 mėnesių rinkosi nelegalius skaitmeninio turinio šaltinius. Skirtingais tyrimais nustatyta, jog neteisėtas skaitmeninio turinio atsisųntimas sukelia finansinę žalą turinio autoriams, o sumažindamas laisvus resursus, investuojamus į kūrybinius projektus, gali paveikti ir pačius turinio vartotojus (Danaher et al., 2020). Nors neteisėtu skaitmeninio turinio platinimu ir atsisųntimu sukeliamą žalą autorių ir gretutines teises saugantiems fiziniais ar juridiniams asmenims, šis pažeidimas išsiskiria tuo, kad tiesioginė žala bei ją patiriantis subjektas pažeidėjui dažnai nėra akivaizdūs. Su dideliu paplitimu gali būti susiję ir tai, kad neteisėtas skaitmeninio turinio atsisųntimas, kitaip nei dauguma teisės pažeidimų, nereikalauja išsamaus pasiruošimo ar ypatingų resursų, yra paprastas sėkmingai atlikti nesusidūrus su didelėmis rizikomis (Lowry et al., 2017; Popham & Volpe, 2018).

Pastebėta, jog asmenys, aiškindami savo polinkį atsisųnti skaitmeninį turinį neteisėtais būdais, taiko įvairias šio elgesio pateisinimo strategijas, įvardina gaunamos naudos ir sukeltos žalos santykį, negatyvių padarinių nesukėlimą, laiko šį pažeidimą neturintiu nukentėjusiojo (EUIPO, 2023; Moore & McMullan, 2009; Wilhelm, 2020). Šios ir kitos neteisėto skaitmeninio turinio atsisųntimo pateisinimo strategijos yra būdingos moralinio atsiribojimo procesui ir remiantis socialine kognityvine teorija (Bandura, 2002) galėtų būti laikomos vienomiu iš reikšmingų veiksnių, galinčių nuspėti neteisėto atsisųntimo įgyvendinimą.

Socialinė kognityvinė teorija moralinio atsiribojimo mechanizmais aiškina, kodėl asmenys, įprastai nelinkę į teisės pažeidimus, kai kuriais atvejais pasielgia socialiai nepriimtiniu būdu ar įvykdo teisės pažeidimą (Bandura, 2002, 2016). Jos požiūriu, moralinis atsiribojimas leidžia peržengti savo vidinius moralinius standartus tokiu būdu, kuris nepaveiktų asmens savęs vertinimo ar pačių moralinių standartų. Pavyzdžiui, asmuo, teigdamas, jog neteisėtas kompiuterių programos atsisųntimas niekam nesukeltų žalos, atsiriboja nuo negatyvių vidinių padarinių (kaip kaltės ir gėdos jausmo), kurie įprastai kiltų dėl žalos kitam asmeniui sukėlimo. Taigi, socialinės kognityvinės teorijos požiūriu, moralinis atsiribojimas turėtų palengvinti neteisėto elgesio įgyvendinimą. Mokslinė literatūra patvirtina, jog didesnis moralinis atsiribojimas išties gali nuspėti didesnę polinkį neteisėtai atsisųnti skaitmeninį turinį (Lowry et al., 2017; Olivero et al., 2019).

Nustatyta, jog ryšį tarp moralinio atsiribojimo ir socialinių normų neatitinkančio bei žalą aplinkiniams keliančio elgesio gali susilpninti stiprus moralinis tapatumas (Aquino et al., 2007; Hardy et al., 2015; Yang et al., 2018). Vadinasi, asmenys, pasižymintys stipriu moraliniu tapatumu, netgi pritaikę moralinio atsiribojimo mechanizmus bus mažiau linkę savo elgesiu pažeisti vidinius moralinius standartus. Visgi, tyrimų, nagrinėjančių moralinio tapatumo vaidmenį ryšiui tarp moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisaiuntimo, trūksta. Svarbu pažymėti, kad moralinis tapatumas tyrimais ne tik matuotas kaip stabili asmens savybė, bet gali būti ir suaktyvintas, padidinus jo prieinamumą Aš-schemoje (Leavitt et al., 2016; Rullo et al., 2022). Tai leidžia nagrinėti neteisėto skaitmeninio turinio atsisaiuntimo prevencijos galimybes, bandant susilpninti jo ir moralinio atsiribojimo tarpusavio ryšį moralinio tapatumo aktyvinimu.

1. ĮVADAS

1.1. Neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo veiksniai

Nagrinėjant neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo veiksnius galima remtis skaitmeninį piratavimą, apimančią neteisėtą atsisiuntimą ir kitokį neteisėtą skaitmeninio turinio panaudojimą, aiškinančiomis teorijomis ir tyrimais. Skaitmeninis piratavimas skirtingų teorinių paradigmu sietas su įvairiais psichosocialiniais veiksniais. Pavyzdžiui, autoriai, remdamiesi atgrasymo teorija ar planuoto elgesio teorija, pabrėžė suvokto padarinių (teisinių bei vidinių, arba emocinių) tikėtumo ir sunkumo vaidmenį priimant sprendimą apie skaitmeninio turinio naudojimą neteisėtu būdu (Lee et al., 2019; Wang & McClung, 2012). Tuo tarpu pasitelkę socialinio išmokimo teoriją, autoriai nagrinėjo asmens sąveikos su socialine aplinka reikšmę formuojant palankų skaitmeninio piratavimo vertinimą (Morris & Higgins, 2010). Pastebėta, jog socialinės kognityvinės teorijos pritaikymas leistų integruoti skirtingus požiūrius ir pagrįsti sąveiką tarp skirtingų veiksmų, tokių kaip: suvoktų elgesio padarinių, socialinių normų bei įpročių formavimu išmokimu, suvoktų gebėjimų įgyvendinti veiksmą, moralinių įsitikinimų, moralinio atsiribojimo (Lowry et al., 2017; Olivero et al., 2019).

Sutariama, kad neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą ir kitas skaitmeninio piratavimo formas gali reikšmingai nuspėti suvoktos socialinės normos bei suvoktas gebėjimas sėkmingai atlikti skaitmeninio piratavimui reikalingus veiksmus (Fakude & Kritzinger, 2022; Lowry et al., 2017). Nustatyta, kad asmenys, labiau įsitikinę, kad aplinkiniai vertina neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą priimtiniu ir patys yra linkę jį atsisiųsti neteisėtai, taip pat šį pažeidimą vertina labiau moraliai priimtiniu, išreiškia stipresnius skaitmeninio piratavimo ketinimus neteisėtai atsisiųsti bei teigia dažniau atsisiunčiantys skaitmeninį turinį neteisėtu būdu (Handa et al., 2022; Lowry et al., 2017). Taip pat kuo labiau užtikrintas asmuo jaučiasi savo gebėjimu sėkmingai ir paprastai atsisiųsti skaitmeninį turinį, tuo stipresnius ketinimus tai atlikti išreiškia (Lowry et al., 2017; Olivero et al., 2019). Tuo tarpu tyrimų, nagrinėjusių ryšį tarp skaitmeninio piratavimo ir suvoktų teisinių padarinių bei moralinių įsitikinimų, rezultatai prieštaringi. Dalis autorių nustatė, jog į skaitmeninį piratavimą linkę asmenys neretai jį vertina kaip labiau moraliai ar etiškai teisingą (Handa et al., 2022; Petrescu et al., 2018) bei yra linkę tikėtis, jog už šį pažeidimą nesusilauks jokios bausmės (Fakude & Kritzinger, 2022). Pastebėta, jog į analizes įtraukus daugiau skaitmeninio piratavimo veiksmų (moralinį atsiribojimą, suvoktas socialines normas ir kt.), moralinių įsitikinimų bei suvoktų teisinių padarinių vaidmuo nuspėjant šį pažeidimą gali sumažėti arba tapti nereikšmingu (Lee et al., 2019; Lowry et al., 2017). Wang ir McClung (2012) atliko tyrimo rezultatai leido svarstyti sąveikos tarp numatomų vidinių padarinių bei įpročių reikšmę aiškinant ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį. Atskleista, jog studentų, per pastaruosius 6 mėnesius neteisėtai atsisiuntusių skaitmeninį turinį,

didesnė numatoma kaltė nuspėjo silpnesnius ketinimus neteisėtai jį atsisųsti artimiausiu metu. Tuo tarpu studentų, teigusių, jog per šį laikotarpį nebuvo neteisėtai atsisiuntę skaitmeninio turinio, ketinimai nepriklausė nuo numatomos kaltės. Taigi, mokslinė literatūra leidžia svarstyti apie sudėtingą skirtingų veiksmų sąveiką, nuspėjančią neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą.

1.2. Moralinio atsiribojimo samprata

Socialinė kognityvinė teorija prosocialų ir socialinių normų neatitinkančių elgesį aiškina savireguliacijos mechanizmais. Pagal Bandura (1990, 2018) žmogus geba kontroliuoti savo elgesį sau sukeliama vidiniais padariniais, atitinkančiais socializacijos metu internalizuotus moralinius standartus. Savireguliacija vyksta dvejomis kryptimis, slopinančia ir proaktyvia, todėl gali padėti susilaikyti nuo socialinių normų neatitinkančio elgesio bei skatinti elgtis prosocialiai. Elgesys, atitinkantis vidinius moralinius standartus, siejamas su pozityviais vidiniais padariniais (angl. *self-sanctions*), kaip pasitenkinimu ir teigiamu savęs vertinimu (angl. *positive self-regard*), o juos pažeidžiantis elgesys – su negatyviai išgyvenamais vidiniais padariniais (pavyzdžiui, savęs smerkimu, kaltės jausmu) (Bandura, 2002). Pažymėtina tai, jog šie vidiniai standartai ir numatomi vidiniai elgesio padariniai daro įtaką elgesiui tik tada, kai priklausomai nuo psichosocialinių veiksmų yra aktyvinti. Aktyvinimą gali trikdyti moralinis atsiribojimas, kurio metu negatyvūs vidiniai padariniai gali būti selektyviai atriboti nuo elgesio, su kuriuo įprastai yra siejami. Remiantis Bandura (2016, 2002), selektyvus moralinių standartų aktyvinimas ir moralinis atsiribojimas leidžia peržengti vidinius standartus, pastariesiems išliekant nepakitusiems. Todėl moraliai atsiribojęs asmuo, net atlikęs vidinius standartus pažeidžiančius veiksmus, turėtų galėti išlaikyti pastovų savęs vertinimą ir nepatirti (arba patirti silpnesnius) negatyvių vidinių padarinių dėl savo elgesio.

Atlikti ilgalaikiai tyrimai pagrindžia socialinės kognityvinės teorijos teiginį, kad moralinio atsiribojimo padariniai yra kaupiamieji – žalingo elgesio supratimas gali kisti palaipsniui, šiam procesui besikartojant (Bandura, 2016). Pasak Thornberg (2023) atliktos sisteminės literatūros apžvalgos, keliais tyrimais atskleista, jog dalyvavimas patyčiose nuspėjo moralinio atsiribojimo padidėjimą. Shulman ir kitų (2011) ilgalaikis tyrimas atskleidė, kad moralinio atsiribojimo sumažėjimas buvo susijęs su paauglių įvykdytų teisės pažeidimų skaičiaus mažėjimu. Pasikartojančio moralinio atsiribojimo kaupiamasis poveikis yra aktualus aiškinant neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimą, turint omeny jo paplitimą visuomenėje ir dažno pakartojimo paprastumą.

Bandura (1990, 2016) aprašė aštuonis moralinio atsiribojimo mechanizmus, kuriuos sugrupavo pagal keturias kategorijas: elgesio, atsakomybės, padarinių ir nukentėjusiojo. Kiekviena išsidėsto trijuose su morale susijusios savireguliacijos proceso dėmenyse (angl. *locuses*), kuriuose

gali būti atsiribojama nuo vidinių moralinių standartų: žalingo elgesio, žalingų padarinių ir nukentėjusiojo. Visos, išskyrus vieną kategoriją priskiriamos vienam iš trijų proceso dėmenų. Tuo tarpu atsakomybės kategorija siejama su moraliniu atsiribojimu ir nuo žalingo elgesio, ir nuo žalingų padarinių, t. y. priskiriama dviem proceso dėmenims. Dažniausiai mokslinėje literatūroje remiamasi keturių kategorijų klasifikacija, tačiau yra remtasi ir skirstymu į tris tipus (Moore, 2008; Schaefer & Bouwmeester, 2021). Vertėtų paminėti, kad nors proceso dėmenų scheminis vaizdavimas galėjo leisti interpretuoti moralinį atsiribojimą kaip linijinį procesą (Schaefer & Bouwmeester, 2021), turinti atskiras stadijas, Bandura (1990, 2016) neaprašė minėtų kategorijų nuoseklumo būtinumo. Todėl aprašytos kategorijos ir proceso dėmenys bus naudojami tik moralinio atsiribojimo mechanizmų grupavimo tikslu.

Elgesio kategorija apima netinkamo arba žalingo veiksmo aiškinimą tarsi tinkamo arba nežalingo (Bandura, 2002, 2016). Jai priskiriami trys mechanizmai. Pirmuoju, moraliniu pateisinimu (taip pat vadinamu moraliniu, socialiniu ir ekonominiu pateisinimu) žalingas elgesys apibūdinamas kaip priemonė pasiekti asmeniškai ar socialiai priimtino tikslo. Antruoju, sau palankiu palyginimu, veiksmas, kurio asmuo gali imtis, palyginamas su veiksmais, turinčiais tariamai žalingesnius padarinius visuomenei ar sau pačiam. Trečiasis, eufemistinė kalba, yra vartojama kaip įrankis, leidžiantis sumenkinti elgesio reikšmingumą ar žalingumą.

Atsakomybės kategorija apima du mechanizmus, kuriais yra menkinamas asmens vaidmuo atliekant tam tikrą veiksmą ir sukeliant žalingus padarinius (Bandura, 2002, 2016). Pirmuoju, atsakomybės perkėlimu, atsakomybė už veiksmą yra priskiriama kažkam kitam, pavyzdžiui, institucijai, kuri galėjo palaikyti veiksmą, išorinėms aplinkybėms, ar kitiems asmenims, kurie prisidėjo prie veiksmo įgyvendinimo. Antruoju, atsakomybės paskirstymu, pabrėžiamas kitų asmenų ar organizacijų vaidmuo atliekant veiksmą arba kelių skirtingų šalių tarpusavio bendradarbiavimas.

Padarinių kategorijai priskiriamas vienas mechanizmas – padarinių nepaisymas ar iškraipymas. Šiuo mechanizmu veiksmo sukeliama žala gali būti visiškai neigiama, sumenkinama, kitaip iškraipoma ar nepaisoma (Bandura, 2016). Nukentėjusiojo kategorija apima du mechanizmus, kuriais susitelkiama ties asmenimis, patiriančiais žalą dėl vykdomo veiksmo. Pirmasis, nukentėjusiojo dehumanizacija, apima asmens žmogiškųjų savybių neigimą ar žvėriškų savybių priskyrimą (Bandura et al., 1996). Antrasis, kaltės priskyrimas nukentėjusiajam, apima nukentėjusiojo vertinimą kaip atsakingo už žalingus veiksmus, kaltę aiškinant jo elgesiu ar individualiomis savybėmis (Bandura, 2016).

Literatūroje pastebėta, kad skirtingi moralinio atsiribojimo mechanizmai gali skirtingai nuspėti tam tikro elgesio formas. Pavyzdžiui, Ogunfowora ir kiti (2022) nustatė skirtumų tarp kelių moralinio atsiribojimo mechanizmų – eufemistinė kalba geriau prognozavo pažeidimus darbo vietoje, nei atsakomybės paskirstymas ir moralinis pateisinimas. Agresiją skaitmeninėje erdvėje nuspėjo keli

moralinio atsiribojimo mechanizmai – didelis moralinis pateisinimas, sau palankus palyginimas, padarinių iškreipimas ir kaltės priskyrimas nukentėjusiajam (Lee & Jang, 2023). Skirtumai tarp mechanizmų veikimo atitinka moralinio atsiribojimo kaip selektyvaus proceso, priklausančio ne tik nuo individualių, bet ir aplinkos veiksnių, sampratą (Bandura, 2016). Tikėtina, jog mechanizmai, reikšmingesni nuspėjant vieno pobūdžio socialinių normų neatitinkantį elgesį, atlieka mažesnę vaidmenį kito elgesio aiškinimui.

Pažymėtina, kad dalis moralinio atsiribojimo mechanizmų sutampa su Sykes ir Matza (1957) apibūdintomis neutralizacijos technikomis (pavyzdžiui, atsakomybės neigimu (apibrėžiamu panašiai kaip atsakomybės perkėlimas) ir žalos neigimu (kurį apimtų padarinių nepaisymas ar iškreipimas) bei Barriga ir Gibbs (1996) aprašytais sau palankiais kognityviniais iškreipimais (pavyzdžiui, aplinkinių kaltinimu, kuris apimtų ir atsakomybės perkėlimą, ir kaltės priskyrimą nukentėjusiajam). Visgi moralinį atsiribojimą galima laikyti išsamesniu konstruktu, apimančiu daugiau skirtingų strategijų. Šie trijų sampratų panašumai, nagrinėjant moralinio atsiribojimo ryšius su kitais kintamaisiais, leidžia remtis ir tyrimais matavusiais neutralizacijas ar kognityvinius iškreipimus, kai jie buvo taikyti prieš asmeniui atliekant veiksmą, o ne po jo.

1.2.1. Moralinio atsiribojimo matavimas

Literatūroje pastebima moralinio atsiribojimo sampratų ir matavimo priemonių įvairovė, kuri gali apsunkinti tyrimų rezultatų interpretaciją (Ogunfowora et al., 2022). Nors šis konstruktas socialinės kognityvinės teorijos rėmuose suprantamas kaip selektyvus procesas, kurio veikimas gali skirtis priklausomai nuo konkretaus konteksto, o ne kaip stabilus asmenybės bruožas (Bandura, 2018), dalis autorių jam įvertinti taikė plataus turinio instrumentus, neatspindinčius specifinių elgesio formų (pvz., Hardy et al., 2015; Lee & Jang, 2023; Saulnier & Krettenauer, 2023). Tokiais atvejais moralinis atsiribojimas geriau atitinka ne moralinio atsiribojimo proceso, o asmenybės bruožo arba polinkio moraliai atsiriboti sampratą. Visgi pastebima, jog nepaisant to dalis autorių apibrėždami konstrukta rėmėsi socialine kognityvine teorija, taikomai metodologijai nuo jos nutolstant. (Ogunfowora et al., 2022; Reynolds et al., 2014; Schaefer & Bouwmeester, 2021). Nors moralinio atsiribojimo kaip proceso ir kaip bruožo konstruktai yra susiję, nuo pasirinktos operacionalizacijos gali priklausyti tyrimų rezultatų interpretacija. Moraliniu atsiribojimu kaip procesu galima paaiškinti, kaip asmenys, įprastai nelinkę į teisės pažeidimus, konkrečiomis aplinkybėmis imasi socialinių normų neatitinkančio elgesio. Tuo tarpu moraliniu atsiribojimu kaip bruožu, arba polinkiu moraliai atsiriboti, būtų aiškinama, kodėl vieni žmonės yra labiau linkę nei kiti pažeisti įstatymus ar atlikti socialinėms normoms prieštaraujančius veiksmus (Schaefer & Bouwmeester, 2021).

Siekiant moralinį atsiribojimą įvertinti kaip procesą naudojant savistabos instrumentus, rekomenduota pasitelkti tiriamai sričiai ar elgesiui (pavyzdžiui, konkrečiam teisės pažeidimui) pritaikytus teiginius (Bandura, 2018). Schaefer ir Bouwmeester (2021) pažymėjo, kad eksperimentinio ir ilgalaikio tyrimo dizainais tirtas moralinis atsiribojimas taip pat leistų rezultatus interpretuoti pagal proceso sampratą. Priešingai nei autorių teigimu, remiantis Bandura (2018) požiūriu, net ir tokių tyrimo dizainų atveju, taikoma metodologija turėtų atitikti konkrečią tyrimo sritį, kadangi moralinis atsiribojimas skirtingomis aplinkybėmis pasireiškia skirtingai.

Vertėtų paminėti, kad atliktų tyrimų, nustačiusių kiekybinių skirtumų tarp to, kaip dvi moralinio atsiribojimo sampratos prognozuotų konkretų elgesį, trūksta. Ogunfowora ir kolegų (2022) metaanalizės duomenimis, nusižengimus darbo vietoje panašiai nuspėjo moralinis atsiribojimas, matuotas ir kaip procesas, ir kaip bruožas. Visgi į didesnę dalį šios srities metaanalizių nėra įtraukiami skirtumai tarp įvairių sampratų konstrukto prognostinio ryšio su kitais kintamaisiais. Remiantis literatūra galima teigti, jog nors aiškinant moralinio atsiribojimo nuspėjamas elgesio formas gali būti pravartu remtis skirtingą konstrukto sampratą naudojusiais tyrimais, ši skirtis išlieka svarbi interpretuojant rezultatus.

1.2.2. Moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo sąsaja

Didelė dalis empirinių duomenų patvirtina moralinio atsiribojimo ryšį su įvairiomis neteisėto ir socialinių normų neatitinkančio elgesio formomis. Skirtingos metaanalizės pagrindžia sąsają tarp didesnio moralinio atsiribojimo ir dažnesnio ar stipresnio agresyvaus elgesio, elektroninių patyčių, netinkamo elgesio darbovietėje. Nustatyta, kad vaikai ir paaugliai, taikę daugiau moralinio atsiribojamo technikų buvo labiau linkę tyčiotis, elgtis agresyviai prieš bendraamžius ir įsitraukti į agresiją prieš įžymius asmenis elektroninėje erdvėje (Gini et al., 2014; Ouvrein et al., 2018), nesilaikyti prosocialaus elgesio taisyklių (pavyzdžiui, sukčiauti mokykloje) (Bandura et al., 2001; Hardy et al., 2015). Panašūs rezultatai rasti ir tarp suaugusiųjų. Metaanalizių, orientuotų į darbuotojų elgesį, duomenimis, moralinis atsiribojimas sietas su nusižengimais darbo vietoje – tiek su nusižengimais, vykdomais siekiant naudoti sau (Ogunfowora et al., 2022), tiek su neteisėtais bei socialines elgesio normas pažeidžiančiais veiksmais, atliktais siekiant naudoti darbovietei (Luan et al., 2023).

Literatūroje atskleista moralinio atsiribojimo sąsaja su neteisėtu skaitmeninio turinio atsisiuntimu bei susijusiomis veiklomis, kuriomis gali būti pažeidžiamos autorių ir gretutinės teisės. Lowry ir kitų (2017) atlikta metaanalizė atskleidė, kad kuo stipresnę neutralizaciją taikė įvairių tyrimų dalyviai, tuo dažnesnis skaitmeninis piratavimas (įskaitant turinio atsisiuntimą) jiems buvo būdingas

ir, tuo stipresnius ketinimus ar įsitikinimus apie piratavimą jie išreiškė. Olivero su kolegomis (2019) nustatė, kad didesnis moralinis atsiribojimas, įvertintas kontekstui pritaikyta skale, nuspėjo skaitmeninio piratavimo ketinimą, atsižvelgus į dalyvių amžių, lytį ir teigiamą skaitmeninio piratavimo vertinimą. Moralinį atsiribojimą savo ruožtu nuspėjo ankstesnis elgesys ir suvoktas moralinis įsipareigojimas (t. y. pareigos jausmas pasielgti remiantis vidiniais įsitikinimais ir vertybėmis – šiuo atveju, neatlikti skaitmenio piratavimo). Kuo daugiau skaitmeninio piratavimo patirties dalyviai turėjo ir kuo labiau sutiko, kad ši veika yra nemorali ir neatitinkanti vidinių standartų, tuo labiau jie buvo linkę moraliai atsiriboti. Tuo tarpu moralinis įsipareigojimas, prieštaraujantis skaitmeniniam piratavimui, tiesiogiai nenuspėjo skaitmeninio piratavimo ketinimo. Tyrimo rezultatai pagrindžia Bandura (2002) keltą prielaidą, kad asmens sprendimas atlikti veiksmą, prieštaraujantį asmens įsitikinimams apie jo teisingumą (t. y. savo vidiniams standartams), gali priklausyti nuo moralinio atsiribojimo stiprumo. Įdomu tai, kad šiame tyrime didesnė suvokta elgesio kontrolė (vertinta kaip įsitikinimas, jog asmuo sugebėtų ir žinotų, kokius veiksmus turėtų atlikti, kad neteisėtai atsisiųstų skaitmeninį turinį) nuspėjo didesnę skaitmeninio piratavimo ketinimą, bet mažesnę moralinį atsiribojimą. Tai gali rodyti, jog geriau įgudusiems piratavimo veikloje užtenka mažiau moralinio atsiribojimo, kad išlaikytų ketinimą imtis šios veiklos (Olivero et al., 2019). Šie rezultatai atskleidžia kompleksinę ryšį tarp aptartų konstrukčių. Remiantis tyrimais yra pagrindo teigti, kad, kaip ir numatoma socialinės kognityvinės teorijos (Bandura et al., 2001), moralinio atsiribojimo stiprumas gali geriau leisti nuspėti, ar asmuo bus linkęs neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, negu moraliniai įsitikinimai apie atsisiuntimo teisingumą.

Vertėtų pažymėti, jog pastebimas trūkumas tyrimų, išsamiai nagrinėjusių, ar moralinis atsiribojimas iš tiesų gali paveikti su morale susijusią savireguliaciją ir ryšį tarp vidinių padarinių bei žalingo elgesio (Ogunfowora et al., 2022; Reynolds et al., 2014). Vienas iš pasirinktų būdų tai nagrinėti buvo tirti moralinio atsiribojimo ir kaltės jausmo sąsają. Pagal Bandura ir kolegas (1996), moralinis atsiribojimas turėtų sumažinti numatomą kaltės jausmą dėl atlikto veiksmo, prieštaraujančio asmens vidiniams standartams. Tyrimų, nagrinėjusių šią prielaidą, rezultatai nėra vienareikšmiai. Stanger ir Backhouse (2020) nustatė, jog dalyviai, paskatinti stipriau moraliai atsiriboti dopingo naudojimo kontekste, išreiškė silpnesnę numatomą kaltę, kurią galėtų jausti panaudoję dopingą, palyginus su kontroline grupe. Pagal atliktą mediacijos analizę, numatoma kaltė dalinai paaiškino ryšį tarp moralinio atsiribojimo ir ketinimo naudoti dopingą. Tuo tarpu pagal Ogunfowora ir kitų (2022) metaanalizę, didesnę moralinį atsiribojimą nurodę asmenys patyrė ir stipresnę kaltės bei gėdos jausmą po nusižengimų darbovietėje. Siekiant suprasti moralinio atsiribojimo vaidmenį nuspėjant neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą, būtų svarbu nagrinėti ir moralinio atsiribojimo ryšį su numatomais vidiniais padariniais, įskaitant kaltės jausmą, jaučiamą dėl neteisėto atsisiuntimo.

1.3. Moralinio tapatumo samprata

Moralinis tapatumas skirtingų teorinių paradigmu laikytas vienu iš pagrindinių motyvacijos intis prosocialių ir vengti socialinių normų neatitinkančių veiksmų šaltiniu (Hardy & Carlo, 2005; Krettenauer, 2022). Mokslinėje literatūroje galima aptikti įvairių konstrukto sampratų, apibrėžimų ir tyrimo priemonių. Šiame darbe remiamasi požiūriu, apibūdinančiu moralinį tapatumą iš socialinės kognityvinės teorijos prizmės. Ja besivadovaujantys autoriai pabrėžė moralinio tapatumo prieinamumą ir reikšmingumą Aš-schemoje (Aquino et al., 2009; Krettenauer, 2022; Leavitt et al., 2016). Tiriant šį konstrukta remiamasi schemų aktyvacijos prielaida. Kuo dažniau schema aktyvinama, tuo prieinamesnė asmens veiklojoje atmintyje ji tampa ir, tuo pačiu, tuo paprasčiau tampa ja remtis priimant sprendimą vienaip ar kitaip elgtis (Higgins & Brendl, 1995; Lapsley, 2016). Schemas prieinamumą gali didinti parengtis (sukelta specifinių aplinkybių) bei ilgalaikis moralinio tapatumo aktyvinimas, siejamas su asmens socialine raida ir išmokimu. Vadinasi, moralinio tapatumo, apibrėžiamo kaip schemas, prieinamumą Aš-schemoje taip pat turėtų būti galima padidinti. Nors individualūs moralinio tapatumo prieinamumo skirtumai siejami su kiekvieno asmens individualia raidos patirtimi (Higgins & Brendl, 1995; Kingsford et al., 2018), keliami prielaida, kad asmeniui būdingas konstrukto prieinamumas gali kisti priklausomai nuo socialinės situacijos kuriamų užuominų, su kuriomis asmuo susiduria (Lapsley, 2016).

Pabrėžiant moralinio tapatumo reikšmingumą asmens Aš-schemai, konstruktas suprantamas pagal tai, koku lygiu buvimas moraliu asmeniu svarbus asmens tapatumui (Hardy & Carlo, 2011). Remdamiesi šia samprata, Aquino ir Reed (2002) išskyrė dvi moralinio tapatumo sritis: internalizacijos ir simbolizacijos. Moralinio tapatumo internalizacija apima moralinių savybių svarbą asmens Aš-schemai. Tuo tarpu simbolizacija atspindi šių savybių išraišką elgesiu ir kitais būdais. Nors kiekvienas moralumą gali suprasti skirtingai, moralinis tapatumas kaip psichologinis konstruktas, kurio reikšmingumą Aš-schemai galima pamatuoti, apibrėžtas per tapatinimąsi su prosocialiomis asmens savybėmis, kurias dauguma dalyvių tyrimuose siejo su moralumu: nuoširdumu, teisingumu, rūpestingumu, dosnumu ir kt. (Aquino & Reed, 2002; Hertz & Krettenauer, 2016). Skirtingoje empirinėje literatūroje nurodoma, jog didesnis moralinio tapatumo reikšmingumas Aš-schemai gali nuspėti dažnesnį prosocialų elgesį ir etišką elgesį darbovietėje (t. y. atitinkantį darbovietės ar profesijos etikos kodeksą), retesnį elgesį, sukeltantį žalą aplinkiniams (Hertz & Krettenauer, 2016), įskaitant dalyvavimą patyčiose kibernetinėje erdvėje (Yang et al., 2018). Luan su kolegomis atliktos (2023) metaanalizės nustatyta, kad darbuotojai, pasižymėję mažesniu moraliniu tapatumu, buvo labiau linkę imtis veiksmų, pažeidžiančių įstatymus ar socialines elgesio normas, siekdami naudos organizacijai ar jos darbuotojams (pavyzdžiui, prisidėti prie darbovietės vykdomo finansinio sukčiavimo).

Įvairūs moksliniai tyrimai taip pat pagrindžia galimybę suaktyvinti moralinį tapatumą (t. y. padidinti jo prieinamumą Aš-schemoje) ir šio aktyvinimo poveikį elgesiui (Aquino et al., 2009; Leavitt et al., 2016; Rullo et al., 2022; Shang et al., 2020; Stanger & Backhouse, 2020). Hertz ir Krettenauer (2016) metaanalizės būdu nustatė, kad moralinis tapatumas nuspėjo didesnius prosocialaus ir mažesnius žalą aplinkiniams keliančio elgesio ketinimus. Ši sąsaja rasta ir tais atvejais, kai moralinis tapatumas buvo vertintas savistabos instrumentais, ir tyrimais, kuriais jis buvo matuotas implicitiniu būdu arba bandžius aktyvinti moralinį tapatumą parengties technikomis. Tiesa, autoriai nustatė didesnę efekto dydį savistabos instrumentais matuoto konstrukto atveju. Šie rezultatai galėtų rodyti, kad moralinio tapatumo individualūs skirtumai turi didesnę reikšmę bandant paaiškinti socialinių normų neatitinkantį elgesį, negu jo suaktyvinimas konkrečioje situacijoje. Visgi tyrimai, parodę, jog moralinio tapatumo parengtis užuominomis gali padidinti jo prieinamumą, skatinantį vieną ar kitaip elgtis, atitinka socialinės kognityvinės teorijos keliamą prielaidą (Lapsley, 2016), jog aplinkos užuominos per poveikį asmens tapatumui kuria kontekstą elgesio vertinimui ir sprendimo apie elgesio atlikimą priėmimą.

Taigi, tyrimų duomenimis, moralinis tapatumas gali būti laikomas vienas iš veiksmų, sulaikančių nuo socialinių normų neatitinkančio elgesio. Tyrimų duomenimis, tokia sąsaja pastebėta ir situacijomis, kai žala aplinkiniams ar netgi neteisėtas veiksmas yra priimtinas socialinės grupės, pavyzdžiui, darbovietės, paisančios pažeidimus, kurie naudingi organizacijai (Luan et al., 2023). Mokslinė literatūra suteikia pagrindo sieti tokį elgesį su suvoktomis socialinėmis normomis ir suvoktu konkrečiau elgesio paplitimu (Lu et al., 2021; Zhang et al., 2018). Turint omenyje neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo paplitimą tarp jaunų suaugusiųjų (Ceizarienė ir Ruikytė, 2022), šie duomenys leidžia kelti prielaidą apie jo ir moralinio tapatumo ryšį.

1.4. Moralinio tapatumo, moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo sąsaja

Pasak Bandura (2002, 2016), negatyvių vidinių padarinių, numatomų pasielgus prieštaraujant vidiniams moraliniams standartams, atribojimas nuo netinkamo veiksmo asmeniui leidžia išlaikyti pastovų ir teigiamą savęs vertinimą, nepaisant socialinių normų neatitinkančio ar žalos aplinkiniams sukeliančio elgesio. Visgi, nors šis mechanizmas turėtų leisti asmeniui interpretuoti konkretų veiksmą kaip moraliai tinkamą arba neutralų specifinėje situacijoje ir todėl neslopinti jo atlikimo, tyrimų duomenimis, aukštas moralinis atsiribojimas ne visais atvejais nuspėja socialinių normų neatitinkančio elgesio raišką.

Skirtingų autorių nustatyta, kad moralinis tapatumas gali paveikti ryšį tarp moralinio atsiribojimo ir socialinių normų neatitinkančio elgesio bei jo vertinimo (Aquino et al., 2007; Hardy

et al., 2015; Yang et al., 2018). Yang ir kitų (2018) tyrimo duomenimis, paauglių, kurių moralinis tapatumas buvo žemesnis nei imties vidurkis, moralinis atsiribojimas prognozavo tyčiojimąsi kibernetinėje erdvėje, tačiau tarp paauglių, pasižymėjusių aukštu moralinio tapatumo lygiu, šis ryšys neberastas. Tuo tarpu Hardy ir kolegos (2015) nustatė, jog aukštu moraliniu tapatumu pasižyminčių paauglių moralinis atsiribojimas prognozavo agresyvų elgesį silpniau nei išreiškusių žemesnį moralinį tapatumą. Šiam ryšiui gali turėti įtakos ir moralinio tapatumo sustiprinimas parengties būdu. Aquino ir kitų (2007) tyrimo duomenimis, tarp dalyvių, paskatintų mąstyti apie savo broožus, kuriuos apima moralinis tapatumas, moralinio atsiribojimo ir agresyvaus elgesio vertinimo sąsaja, nustatyta netaikius moralinio tapatumo parengties, dingo. Autoriai taip pat nustatė, jog didesnis moralinis atsiribojimas nuspėjo silpnesnius vidinius padarinius (kalbę, gėdą ir kitas neigiamas emocijas) tik tada, kai moralinis tapatumas nebuvo aktyvintas – padidinus jo prieinamumą Aš-schemoje parengties būdu ryšys neberastas. Panašiu būdu moralinį tapatumą aktyvino ir Stanger su Backhouse (2020). Autoriai nustatė, jog sportininkų moralinio tapatumo aktyvinimas susilpnino ryšį tarp jų moralinio atsiribojimo ir ketinimo naudoti dopingą. Remiantis šiais duomenimis, vertėtų nagrinėti, ar moralinis tapatumas atlieka panašų vaidmenį ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo bei su juo susijusio moralinio atsiribojimo kontekste.

Mokslinės literatūros rezultatai taip pat leidžia svarstyti nevienareikšmį ryšį tarp moralinio tapatumo ir moralinio atsiribojimo. Skirtingais tyrimais nustatyta moralinio tapatumo kaip moralinio atsiribojimo veiksnio reikšmė (Morgan & Fowers, 2022; Yalçın & Aktaş, 2024; Yang et al., 2020). Stipresnis moralinis tapatumas sietas su mažesniu moraliniu atsiribojimu dopingo kontekste (Stanger & Backhouse, 2020), taip pat padėjo nuspėti mažesnę moralinį atsiribojimą apie pažeidimus darbovietėje (Ogunfowora et al., 2022). Dažniausiai tokios šių konstrukto sąsajos tirtos vertinant moralinį tapatumą savistabos instrumentais. Tuo tarpu kitų autorių atskleista, jog moralinio tapatumo aktyvinimas parengties būdu moralinio atsiribojimo nepaveikė (Aquino et al., 2007). Taigi, galime įžvelgti skirtumą tarp to, kaip moralinis tapatumas, atspindintis individualius skirtumus, ir moralinis tapatumas, aktyvintas konkrečiame kontekste siejamas su moraliniu atsiribojimu.

Bandant paaiškinti tyrimų apie šių konstrukto ryšį, rezultatus socialinės kognityvinės teorijos rėmuose, svarstyta, jog moralinio tapatumo vaidmuo gali būti susijęs su vidinių standartų kaip schemų aktyvacija. Stiprus moralinis tapatumas gali sudaryti sąlygas vidiniams moraliniams standartams būti aktyvuotiems ir tapti lengviau prieinamiems socialinės informacijos apdorojimo proceso metu (Lapsley, 2016). Taikomos parengties technikos, suaktyvindamos vienas moralinio tapatumo sritis (pavyzdžiui, tapatinimąsi su moralinėmis savybėmis), tikėtina, plintančios aktyvacijos būdu sužadintų ir kitas jo sritis (Aquino & Reed, 2002; Leavitt et al., 2016), kaip moralinius standartus, susijusius su konkrečiu elgesiu. Pagal tokį aiškinimą, plintanti aktyvacija turėtų būti

pakankama, kad asmuo susilaikytų nuo veiksmo, suvokto kaip netinkamo, nepaisant pastangų atsiriboti nuo moralinių standartų ar netgi suformulavus elgesį pateisinančių argumentų.

Remiantis tyrimų rezultatais galima būtų prognozuoti, kad aktyvius moralinį tapatumą moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo ryšys būtų mažesnis. Visgi, tyrimų, kurie matuotų šių konstrukčių sąsają kartu įvertinant moralinio tapatumo vaidmenį, trūksta. Vienu iš tokių tyrimų vertintas moralinio tapatumo, moralinio atsiribojimo ir žalingo elgesio skaitmeninėje erdvėje (įskaitant skaitmeninį piratavimą) ryšys (Saulnier & Krettenauer, 2023). Tačiau, kadangi autoriai taikė bendro pobūdžio, konkrečioms elgesio formoms nepritaikytą moralinio atsiribojimo instrumentą, tyrimas neleisų paaiškinti moralinio atsiribojimo kaip proceso sąveikos su moraliniu tapatumu. Tuo tarpu neteisėtam skaitmeninio turinio atsisiuntimui pritaikytas instrumento taikymas leistų nagrinėti jo sąsają su moralinio atsiribojimo procesu ir jos priklausymo nuo moralinio tapatumo aktyvinimo galimybę.

1.5. Tyrimo tikslas, uždaviniai

Tyrimo tikslas – išnagrinėti sąsajas tarp moralinio tapatumo, moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį.

Tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti ketinimą neteisėtai atsisiųsti skirtingus skaitmeninio turinio objektus, ketinimą teisėtai įsigyti skirtingus skaitmeninio turinio objektus bei ketinimą neteisėtai neatsisiųsti ir neįsigyti skirtingų skaitmeninio turinio objektų.
2. Išnagrinėti, kaip nuo moralinio tapatumo parengties priklausė moralinis atsiribojimas ir jo atskiros (elgesio, atsakomybės, padarinių ir nukentėjusiojo) kategorijos, ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį (toliau ST), numatoma kaltė dėl neteisėto ST atsisiuntimo, suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys, suvoktas neteisėto ST atsisiuntimo neetiškumas ir suvoktas tikėtinos bausmės griežtumas.
3. Išnagrinėti ryšį tarp moralinio atsiribojimo (bendro įverčio bei jo atskirų kategorijų) ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, ketinimo teisėtai įsigyti ST, numatomos kaltės dėl neteisėto ST atsisiuntimo, suvokto tikėtino aplinkinių elgesio, suvokto tinkamos bausmės griežtumo bei suvokto neteisėto ST atsisiuntimo neetiškumo.
4. Išnagrinėti ryšį tarp ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ir numatomos bausmės, numatomos kaltės dėl neteisėto ST atsisiuntimo, suvokto tinkamo aplinkinių elgesio, suvokto tinkamos bausmės griežtumo bei suvokto neteisėto ST atsisiuntimo neetiškumo.

5. Nustatyti, ar moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį prognostinis ryšys priklausė nuo moralinio tapatumo aktyvinimo, atsižvelgus į lytį ir teisės disciplinų išklausymą.
6. Nustatyti, ar moralinio atsiribojimo ir numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo ryšys priklausė nuo moralinio tapatumo parengties, atsižvelgus į lytį ir teisės disciplinų išklausymą.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Bandomajame tyrime dalyvavo 74 asmenys (58 (78,38 proc.) moterys ir 16 (21,62 proc.) vyrų) nuo 18 iki 36 metų amžiaus ($M = 24,66$, $SD = 3,57$). Vieno dalyvio atsakymai iš analizės buvo pašalinti dėl nurodyto amžiaus neatitikimo pasirinktam intervalui (18 – 35 metų amžiaus) ir dviejų – dėl įtarimo apie neatidų instrumentų pildymą. Galutinę imtį sudarė 71 dalyvis (55 (77,46 proc.) moterys ir 16 (22,54 proc.) vyrų) nuo 18 iki 34 metų amžiaus ($M = 24,56$, $SD = 3,37$).

Pagrindiniame tyrime dalyvavo 138 asmenys (89 (64,50 proc.) moterys, 46 (33,34 proc.) vyrai, 3 (2,17 proc.) kitos lyties asmenys) nuo 12 iki 53 metų amžiaus ($M = 24,70$, $SD = 5,67$). Devynių dalyvių duomenys iš analizės buvo pašalinti dėl nurodyto amžiaus neatitikimo pasirinktam intervalui (du dalyviai buvo nepilnamečiai, o kiti – nuo 37 iki 53 metų amžiaus), dviejų – dėl įtarimo apie neatidų pildymą, aštuoniolikos – dėl pritarimo, jog atsakymus paveikė parengties užduotis ir dviejų – dėl stiprių išskirčių. Taigi galutinę tyrimo imtį sudarė 107 dalyviai (75 (70,09 proc.) moterys, 29 (27,10 proc.) vyrai, 2 (2,80 proc.) kitos lyties asmenys) nuo 19 iki 35 metų amžiaus ($M = 23,75$, $SD = 3,74$). 5 (4,67 %) tiriamieji studijavo (arba studijuoja) teisę, 61 (57,01 %) nėra studijavęs (-usi) teisės, bet išklausė bent vieną teisės discipliną, 41 (38,32 %) nėra išklausęs (-usi) nė vienos teisės disciplinos. Kiti tyrimo dalyvių sociodemografiniai rodikliai pateikti 1 priede. Abiejų tyrimų dalyviai atrinkti patogiosios netikimybinės atrankos būdu. Visi asmenys prieš atlikdami tyrimą pažymėjo, kad sutinka jame dalyvauti (informuoto sutikimo forma pateikta 2 priede).

2.2. Tyrimo instrumentai

Tyrimo instrumentų rinkinį sudarė žodžio paieškos užduotis, skirta moralinio tapatumo aktyvinimui, moralinio atsiribojimo skalė; trys hipotetinės situacijos apie skaitmeninio turinio įsigijimą ir su šiomis situacijomis susiję klausimai (kuriais vertintas ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, ketinimas teisėtai jį įsigyti bei ketinimas jo nei atsisiųsti, nei įsigyti, taip pat numatoma bausmė, numatoma kaltė dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo ir suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys); sociodemografinių duomenų anketa; teiginiai, kuriais vertintas suvoktas tinkamos bausmės už neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą griežtumas ir suvoktas neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo neetiškumas bei įtarimą apie taikytą manipuliaciją matuojantis klausimas.

Žodžio paieškos užduotis naudota siekiant parengties būdu aktyvinti moralinį tapatumą padidinant jo prieinamumą Aš-schemoje. Taikyta adaptuota Srull ir Wyer (1979) sakinio sudarymo užduotis, dalyviams pristatyta kaip sąvokų supratimo užduotis. Remtasi ankstesniu jos pritaikymu

aktyvinant moralinį tapatumą (Leavitt et al., 2016). Užduotį sudarė šeši penkių žodžių rinkiniai. Vieną žodį iš rinkinio pašalinus ir likusius sudėliojus kitokia tvarka galima būtų sudaryti gramatiškai taisyklingą keturių žodžių sakinį (pvz., rinkinyje „gero kažkas rūpestingas turėtų įvykti“ netinkamas žodis buvo „rūpestingas“). Tyrimo dalyviai, perskaitę kiekvieną rinkinį, turėjo pasirinkti, kurį žodį reikėtų pašalinti. Šie tiksliniai žodžiai (angl. *target words*) moralinio tapatumo parengties grupėje atitiko moraliniam tapatumui galimas priskirti savybes. Kaip ir kitų tyrimų, kuriais siekta aktyvinti moralinį tapatumą (Aquino et al., 2007; Leavitt et al., 2016) metu, tiksliniais žodžiais pasirinkti būdvardžiai, pateikti skirtinguose moralinį tapatumą matuojančiuose instrumentuose, kuriais respondentų prašoma įvertinti savybes pagal jų atitikimą savo tapatumui. Penki būdvardžiai (*rūpestingas, teisingas, sąžiningas, užjaučianti, draugiška*) atrinkti iš Aquino ir Reed (2002) Moralinio tapatumo reikšmingumo savasčiai klausimyno (angl. *Self-Importance of Moral Identity Questionnaire*) ir vienas (*atsakinga*) – iš Hardy ir kolegų (2014) Moraliai idealios savasties skalės (angl. *Moral Ideal Self Scale*). Kontrolinei grupei parinkti šie neutralūs būdvardžiai: *paprastas, švarus, lengvas, žema, tiesi, reali*. Visi kiti parengties ir kontrolinės grupės rinkiniuose nurodyti žodžiai nesiskyrė. Užduoties instrukcija ir žodžių rinkiniai pateikti 3 priede. Į duomenų analizę įtraukti 48 (44,86 proc.) parengties grupės ir 59 (55,14 proc.) kontrolinės grupės tiriamųjų duomenys.

Remiantis kitų autorių, taikiusių parengties užduotis, tyrimais (Doyen et al., 2012; Leavitt et al., 2016) paskutiniu teiginiu siekta atpažinti įtarumą apie žodžio paieškos užduoties poveikį. Dalyvių prašyta atsakyti į klausimą: „Ar pastebėjote, kad pirmoji klausimyno užduotis kaip nors paveikė jūsų atsakymus į kitas klausimyno dalis?“. Naudota 11 balų procentinė skalė, kurioje 0 reiškė „visiškai nesutinku (0 proc.)“, 5 – „vidutiniškai sutinku (50 proc.)“, 10 – „visiškai sutinku (100 proc.)“. Respondentų, kurie pasirinko didesnę įvertį nei „4“ ($n = 18$), duomenys pagrindinėje duomenų analizėje nebuvo naudojami, kadangi jų atsakymai galėjo būti paveikti įtarimo apie tikrąją užduoties paskirtį.

Moraliniam atsiribojimui pamatuoti buvo sukurta skalė, apimanti septynis moralinio atsiribojimo mechanizmus (Bandura, 2002). Kaip ir Olivero bei kitų (2019) moralinio atsiribojimo, susijusio su skaitmeniniu piratavimu, skalėje, vienas iš mechanizmų – nukentėjusiojo dehumanizacija – nebuvo įtrauktas, nes jis pritaikomas tik žmonėms, o autorių teises neretai saugo ne fiziniai, o juridiniai asmenys. Teiginiai kurti remiantis Bandura (2017) moralinio atsiribojimo skalių kūrimo rekomendacijomis bei kokybinių ir kiekybinių tyrimų autorių, nagrinėjusių, kaip jauni suaugusieji vertina, aiškina ir pateisina neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą, taikytais instrumentais ir rezultatais (Moore & McMullan, 2009; Petrescu et al., 2018; Wilhelm, 2020; Yu, 2012).

Bandomojo tyrimo metu sukurta 13 teiginių, atitinkančių keturias moralinio atsiribojimo kategorijas (žr. 4 priedą): keturi teiginiai atitinka elgesio, trys – atsakomybės, trys – padarinių ir trys nukentėjusiojo kategoriją. Teiginiai vertinti pagal 11 balų procentinę skalę, kurioje 0 reiškė „visiškai

nesutinku (0 proc.)“, 5 – „vidutiniškai sutinku (50 proc.)“, 10 – „visiškai sutinku (100 proc.)“). Siekiant patikrinti skalės konstrukto validumą taikyta principinių komponentių faktorių analizė su *Varimax* sukimu. Rezultatai parodė, kad duomenys tinka faktorių analizei: KMO = 0,73, o Bartleto sferiškumo testo $p < 0,001$. Keturi išskirti faktoriai paaiškino 67,59 proc. duomenų išsibarstymo. Teiginių faktoriai svoriai svyravo nuo 0,55 iki 0,92. Skalės struktūra dalinai atitiko moralinio atsiribojimo kategorijas. Visgi į pirmąjį ir antrąjį faktorių pateko teiginiai, kurti siekiant apibūdinti skirtingoms kategorijoms priskiriamus moralinio atsiribojimo mechanizmus. Pirmąjį faktorių sudarė penki teiginiai, priskiriami visoms keturioms kategorijoms, o antrąjį – du padarinių ir du elgesio kategorijos teiginiai. Trečiąjį faktorių sudarė du teiginiai, apibūdinantys kaltės priskyrimą nukentėjusiajam, o ketvirtąjį – du teiginiai, nusakantys atsakomybės perkėlimą ir paskirstymą. Šios skalės vidinio suderintumo rodiklis buvo *Chronbach* $\alpha = 0,80$.

Trečiasis (nukentėjusiojo kategorijos) ir ketvirtasis (atsakomybės kategorijos) faktoriai buvo sudaryti iš tik dviejų teiginių, kurių sąsajos su kitais skalės teiginiais buvo prastos (teiginių ir visos skalės koreliacijos (angl. *item-total correlation*) koeficientas r svyravo nuo – 0,02 iki 0,28). Todėl vykdant pagrindinį tyrimą atlikti pakeitimai (pakeisti ir naujai įtraukti teiginiai pateikti 5 priede). Pirma, siekiant sudaryti vientisą atsakomybės kategorijos faktorių, 7-o teiginio, apibūdinančio atsakomybės paskirstymą, formuluotė pakeista, 5-as (atsakomybės perkėlimo) teiginys buvo pašalintas ir įtraukti du atsakomybės paskirstymą ir perkėlimą atspindintys teiginiai. Antra, buvo pašalinti du (11-as ir 13-as) teiginiai, apibūdinantys kaltės dėl nepakankamos autorių teisių apsaugos priskyrimą nukentėjusiajam. Vietoje jų pridėti du nauji teiginiai, susiję su nukentėjusiojo kaip prisidedančio prie neteisėto atsisivertimo vertinimu. Trečia, atsižvelgus į 1-o teiginio stiprų atsakymų pasiskirstymo asimetriškumą, buvo pakoreguota jo formuluotė. Visi pagrindinio tyrimo metu naudoti teiginiai pateikti 5 priede.

Nors tyrimo dalyviams buvo pateikta pakoreguota 14 teiginių skalė, atlikus skalės validumo vertinimą duomenų analizėje nuspręsta naudoti 10 teiginių versiją. Naudojantis struktūrinių lygčių modeliavimo programa *Mplus* (Muthén, & Muthén, 2017) atlikta gautų duomenų patvirtinančioji faktorių analizė. Dėl duomenų nuokrypio nuo normalumo ribų buvo taikyta *Satorra-Bentler* korekcija (Satorra & Bentler, 2001). Pirma, patikrinus kiekvieno numatyto faktoriaus sandarą atskirai, nustatyta, kad atsakomybės kategorijai priskirti keturi teiginiai tyrimo imtyje vientiso faktoriaus nesudarė (teiginių faktoriai svoriai svyravo nuo – 0,12 iki 1,16). Remiantis tuo, kad dviejų šio faktoriaus teiginių (6-o ir 7-o) ir visos 14 teiginių skalės įverčio koreliacijos buvo žemos ($r = 0,06$ ir $r = -0,55$) jie iš skalės buvo pašalinti. Kadangi kiti du (5-as ir 8-as) atsakomybės perkėlimą apibūdinantys teiginiai pagal savo prasmę negalėjo būti priskirti kitiems faktoriams, jie taip pat buvo pašalinti. Toliau tikrintas patvirtinančiosios faktorių analizės modelis, kurį sudarė 10 teiginių, apibūdinančių tris moralinio atsiribojimo kategorijas (elgesio, padarinių ir nukentėjusiojo). Teiginiai pateikti 1

lentelėje. Nors skalė neapėmė atsakomybės kategorijos, ją sudarantys komponentai atitinka visus tris su morale susijusios savireguliacijos proceso dėmenis: žalingo elgesio, žalingų padarinių ir nukentėjusiojo (Bandura, 2002).

1 lentelė. Moralinio atsiribojimo skalės teiginių faktoriniai svoriai

Faktorius	Teiginio faktorinis svoris
1 faktorius. Elgesio pateisinimas	
1. Muzikos albumo atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio internete yra pateisinamas būdas sutaupyti pinigų.	0,67***
2. Asmenys, atsisiųsdami skaitmeninį turinį iš nelegalių šaltinių internete, nesiekia niekam pakenkti.	0,69***
3. Kompiuterių programos atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio asmeniui suteikia daugiau naudos nei jos autoriui sukelia žalos.	0,75***
4. Elektroninės knygos atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio neatima galimybės ja naudotis kitiems, todėl labiau primena pasiskolinimą, o ne vagystę.	0,71***
2 faktorius. Padarinių neigimas ar iškraipymas	
9. Kompiuterių programas kuriančių kompanijų pelnas pernelyg didelis, kad nelegalus programos atsisiuntimas sukeltų joms reikšmingą poveikį.	0,70***
10. Atsisiuntus elektroninę knygą iš nelegalaus šaltinio internete, niekas nenukenčia.	0,75***
11. Muzikos albumo atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio internete, taip pat kaip ir atsisiuntimas iš oficialaus šaltinio, prisideda prie atlikėjo populiarumo augimo.	0,51***
3 faktorius. Kaltės priskyrimas nukentėjusiajam	
12. Žmonės siunčiasi meno kūrinius (filmus, elektronines knygas ir kt.) iš nelegalių šaltinių dėl to, kad autoriai apriboja savo kūrinių prieinamumą.	0,35**
13. Žmonės siunčiasi kompiuterių programas iš nelegalių šaltinių dėl to, kad jas kuriančios kompanijos parduoda programas pernelyg brangiai.	0,89***
14. Jeigu autoriai savo meno kūrinius (filmus, elektronines knygas ir kt.) leistų pasiekti pigiau ir paprasčiau, mažiau žmonių juos siųstųsi iš nelegalių šaltinių.	0,41***

Pastaba. ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Šiame modelyje kintamieji sudaro tris faktorius: Elgesio pateisinimo, Padarinių neigimo ar iškraipymo ir Kaltės priskyrimo nukentėjusiajam. Visų teiginių faktoriniai svoriai tarp parengties ir kontrolinės grupės statistiškai reikšmingai nesiskyrė, todėl atliekant patvirtinančiąją faktorių analizę

naudoti visos imties teiginių įverčiai. Remiantis modelio tinkamumo rodikliais ir jų interpretacija (Pakalniškienė, 2012) galima spręsti, kad jis gerai atitinka duomenis: RMSEA (aproksimacijos liekanos kvadrato šaknies paklaida) = 0,018, CFI (palyginimo indeksas) = 0,995, TLI (Takerio ir Liuiso indeksas) = 0,993, *Satorra-Bentler* Chi kvadratas (Satorra & Bentler, 2001) = 33,053, $p = 0,416$. Skalės vidinio suderintumo rodiklis *Chronbach* $\alpha = 0,82$, teiginių tarpusavio koreliacijų vidurkis = 0,30, todėl ją galima laikyti suderinta.

Siekiant įvertinti, kad moralinio tapatumo parengtis nepaveikė moralinio atsiribojimo, atliktas nepriklausomų imčių Student t-testas. Analizė atskleidė, jog parengties grupės moralinis atsiribojimas ($n = 48$; $M = 6,36$; $SD = 1,73$) nuo kontrolinės grupės moralinio atsiribojimo ($n = 59$; $M = 6,61$; $SD = 1,78$) nesiskyrė ($t = 0,72$; $df = 105$; $p = 0,47$). Rezultatai patvirtina moralinio atsiribojimo skalės, sudarytos naudojant abiejų grupių dalyvių duomenis, taikymą duomenų analizėje.

Ketinumui neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį matuoti buvo sukurtos trys hipotetinės situacijos, remiantis Fine ir kolegų (2016) bei Van Gelder ir De Vries (2014) tyrimuose taikytus situacijų aprašymus, naudotus įvertinti ketinimą atlikti teisės pažeidimus. Hipotetinės situacijos aprašė susidūrimą su galimybe neteisėtai atsisiųsti vieną iš trijų skirtingų skaitmeninio turinio objektų: elektroninę knygą, filmą ir kompiuterių programą. Šie trys skaitmeninio turinio tipai pasirinkti dėl jų neteisėto atsisiuntimo paplitimo Europoje ir Lietuvoje (EUIPO, 2022). Dalyviams nurodyta produkto kaina norint įsigyti jį teisėtai buvo pasirinkta atsižvelgiant į tyrimo atlikimo metu rinkoje vyravusias kainas. Hipotetinė filmo įsigijimo situacija skambėjo taip:

„Įsivaizduokite, kad jums draugai rekomendavo filmą, kurio apibūdinimas jus sudomino. Jo peržiūra ir atsisiuntimas oficialioje svetainėje kainuoja 10 eurų. Kino teatre šis filmas nerodomas. Iš savo draugo išgirstate, kaip galite paprastai, bet nelegaliu būdu, atsisiųsti filmą nemokamai. Žinote, jog nelegalus skaitmeninio turinio atsisiuntimas Lietuvoje yra laikomas administraciniu teisės pažeidimu.“

Visos trys hipotetinės situacijos pateiktos 6 priede. Atsižvelgiant į tai, kad atsakant į klausimus, susijusius su neteisėtu elgesiu, dalyvių pasirinkimams gali daryti įtakos socialinis pageidaujumas, bandomojo tyrimo metu buvo paruoštos dvi hipotetinės situacijos apie elektroninės knygos atsisiuntimą formuluotės (žr. 7 priedą). Vieniems tyrimo dalyviams ($n = 35$) atsitiktine tvarka pateiktas hipotetinės situacijos aprašymas, suformuluotas iš pirmojo asmens pozicijos, o kitiems ($n = 36$) – tokios pačios situacijos aprašymas, suformuluotas iš trečiojo asmens pozicijos. Pirmuoju atveju dalyvių prašyta pažymėti, kaip pasielgtų pateiktoje situacijoje (elektroninę knygą atsisiųstų neteisėtu būdu, nusipirktų teisėtu būdu, ar nei atsisiųstų, nei nusipirktų). Antruoju atveju dalyvių buvo prašoma atitinkamai pažymėti, kaip, jų manymu, pasielgtų situacijos veikėja (visi bandomojo tyrimo klausimai, susiję su hipotetine situacija, pateikti 7 priede). Dauguma dalyvių (82,86 proc. ($n = 29$)) „pirmojo

asmens“ ir 86,11 proc. ($n = 31$) „trečiojo asmens“ grupėje) atsakė, kad knygą (patys arba situacijos veikėja) atsisiųstų. Pritaikius Chi kvadrato testą statistiškai reikšmingų pasirinkimo skirtumų tarp eksperimentinių grupių nerasta ($\chi^2 = 0,39$, $df = 2$, $p = 0,824$). Atsakymų į kitus klausimus, susijusius su hipotetine situacija, įverčiai taip pat tarp grupių statistiškai reikšmingai nesiskyrė (žr. 8 priedą). Nenustačius, jog socialinio pageidaujamo poveikis būtų mažesnis hipotetines situacijas aprašius iš trečiojo asmens pozicijos, pagrindinio tyrimo metu pasirinktas situacijos aprašymas, suformuluotas iš pirmojo asmens pozicijos.

Po kiekvienos hipotetinės situacijos aprašymo dalyviams buvo pateiktas šešių klausimų rinkinys (žr. 9 priedą). Pirma, buvo prašoma pasirinkti vieną iš trijų elgesio, kuris atspindėtų kaip jis (-i) pasielgtų konkrečioje situacijoje, variantą: skaitmeninio turinio objektą (elektroninę knygą, filmą arba kompiuterių programą) atsisiųstų nelegaliu būdu, jį nusipirktų oficialioje svetainėje, ar jo nei neatsisiųstų, nei nenusipirktų. Tokiu būdu buvo matuoti dalyvių ketinimai priklausomai nuo skirtingo skaitmeninio turinio objekto. Toliau taikant 11 balų procentinę skalę (kurioje 0 reiškę, kad tai „visiškai netikėtina (0 proc.)“, 5 – „vidutiniškai tikėtina (50 proc.)“, 10 – „visiškai tikėtina (100 proc.)“) buvo vertinamas ketinimas skaitmeninio turinio objektą atsisiųsti, nusipirkti bei neatsisiųsti ir nenusipirkti. Klausimo pavyzdys: „Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad nusipirktumėte šios kompiuterių programos prenumeratą oficialioje svetainėje?“. 11 balų skalėje vertinti teiginiai apie skirtingus skaitmeninio turinio objektus buvo apjungti apskaičiuojant atsakymų įverčių vidurkius. Tokiu būdu sudaryti trys kintamieji: ketinimas atsisiųsti skaitmeninį turinį, ketinimas teisėtai įsigyti skaitmeninį turinį ir ketinimas neatsisiųsti ir neįsigyti skaitmeninio turinio.

Taip pat po kiekvienos iš hipotetinių situacijų buvo vertinami trys kintamieji (kiekvienam skirta po vieną klausimą, pritaikytą prie konkretaus skaitmeninio turinio objekto): numatoma bausmė (pvz., „Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad atsisiuntę šį filmą nelegaliu būdu, už tai gautumėte baudą?“); numatoma kaltė dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo (pvz., „Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad atsisiuntę šį filmą nelegaliu būdu jaustumėtės kaltas (-a)?“); bei numatomas tikėtinas aplinkinių elgesys (pvz., „Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad dauguma žmonių, kuriuos pažįstate, atsisiųstų šį filmą nelegaliu būdu?“). Atsakymams taikyta tokia pati 11 balų procentinė skalė. Atsakymai į klausimus apie skirtingus skaitmeninio turinio objektus taip pat buvo apjungti apskaičiuojant kiekvieno kintamojo įverčių vidurkį.

Po sociodemografinių duomenų anketos tyrimo dalyviams pateiktas klausimas, skirtas įvertinti suvoktą tinkamos bausmės griežtumą: „Kokio griežtumo bausmė, Jūsų manymu, turėtų būti skiriama už neteisėtą skaitmeninio turinio (filmų, elektroninių knygų, kompiuterių programų ir kt.) atsisiuntimą internete?“. Dalyviai turėjo atsakyti taikydami 11 balų skalę, kurioje 0 reiškę, jog neturėtų būti skiriama jokia bausmė, 5 – turėtų būti skiriama vidutinė įstatymo numatoma bausmė (pvz., 440 Eur bauda), 10 – turėtų būti skiriama griežčiausia įstatymo numatoma bausmė (pvz., 600

Eur bauda). Nors ši skalė nebuvo procentinė, jo balų skaičius pasirinktas toks, kuris sutaptų su kitų kintamųjų vertinimui naudotų skalių skaičiumi. Baudos dydžio pavyzdys pasirinktas pagal Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (2015) 122 straipsnio 1 dalies numatomą didžiausią baudą už autorių ir gretutinių teisių pažeidimą (600 Eur) bei mažiausios (280 Eur) ir didžiausios baudos aritmetinį vidurkį (440 Eur).

Siekiant įvertinti suvoktą neteisėto skaitmeninio turinio atsisuntimo neetiškumą buvo pateiktas teiginys „Atsisūsti skaitmeninį turinį (filmą, elektroninę knygą, kompiuterių programą ir kt.) iš nelegalaus šaltinio internete yra neetiška“. Dalyviai turėjo atsakyti taikydami 11 balų procentinę skalę, kurioje 0 reiškė „visiškai nesutinku (0 proc.)“, 5 – „vidutiniškai sutinku (50 proc.)“, 10 – „visiškai sutinku (100 proc.)“. Bandomojo tyrimo siekta išsiaiškinti, ar suvokto neetiškumo vertinimo duomenų pasiskirstymas buvo pakankamai tolygus, kad šį konstruklą būtų galima įtraukti į pagrindinį tyrimą. Dalyviai pagal tokią pačią skalę įvertino teiginį: „Meno kūrybinių ir kompiuterių programų atsisuntimas iš nelegalių šaltinių internete yra neetiška“. Nustatyta, jog duomenys buvo šiek tiek pasislinkę į dešinę ($M = 6$; $SD = 3,11$; asimetriškumo koeficientas (angl. *skewness*) = $-0,39$) dažniausiai pasirinkta skalės reikšmė (moda): 5 ir 10. Nors tiriamieji buvo labiau linkę sutikti su šiuo teiginiu, duomenų pasiskirstymas laikytas pakankamai tolygiu, kad suvoktą neetiškumą pagrindinio tyrimo metu būtų galima vertinti panašiu pakoreguotu teiginiu.

Socioemografinių duomenų anketą sudarė klausimai bei teiginiai apie amžių, lytį, išsilavinimą, atliekamą veiklą ir teisės disciplinų išklauso patirtį. 10 priede pateikti visi šie klausimai ir teiginiai.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimas sudarytas pagal tarpindividinę eksperimentinę tyrimo schemą, t. y. eksperimentinės ir kontrolinės tyrimo sąlygos taikytos skirtingiems tiriamiesiems. Buvo paruošta po vieną elektroninį tyrimo instrumentų rinkinį, skirtą moralinio tapatumo parengties grupės ir kontrolinės grupės tiriamiesiems. Instrumentų rinkinys pildytas internetinių apklausų tinklalapyje *Google Forms*. Atsitiktiniam dalyvių paskirstymui į grupes naudotas internetinės nuorodos nukreipimo įrankis „allocate.monster“ (Fergusson, 2016). Asmuo, paspaudęs ant tyrimo nuorodos, atsitiktiniu būdu buvo nukreiptas į vieną iš dviejų instrumentų rinkinių. Iš pradžių tyrimo dalyviams buvo pateikta informacija apie apibendrintą tyrimo tikslą, trukmę, užduočių ir klausimų pobūdį, anonimiškumą ir duomenų panaudojimą (žr. 2 priedą). Informuotame sutikime nebuvo nurodomas tikslus darbo pavadinimas ir visi jo kintamieji bandant išvengti su morale susijusių sąvokų poveikio dalyvių atsakymams. Tačiau baigę atlikti tyrimą respondentai buvo raštu supažindinti su tikruoju tyrimo tikslu bei galimybe susisiekti dėl iškilusių klausimų elektroniniu paštu.

Atliekant tyrimą iš pradžių buvo pateikta žodžio paieškos užduotis (dalyviams pristatyta kaip sąvokų supratimo užduotis), kuri skyrėsi priklausomai nuo eksperimentinės grupės (parengties grupei pateikti tiksliniai žodžiai atitiko savybes, kurias galima priskirti moraliniam tapatumui, o kontrolinei – neutralūs tiksliniai žodžiai). Atlikę užduotį dalyviai atsakė į moralinio atsiribojimo skalės teiginius. Toliau tiriamiesiems po vieną buvo pateiktos trys hipotetinės situacijos ir su jomis susiję klausimai. Hipotetinės situacijos pateiktos viena iš keturių skirtingų eilės tvarkų. Kitoje tyrimo dalyje pateikti sociodemografiniai klausimai. Atsakius į juos dalyvių buvo prašoma atsakyti į klausimus apie suvoktos tinkamos bausmės už neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą griežtumą, suvoktą neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo neetiškumą ir įtarumą apie žodžio paieškos užduoties poveikį.

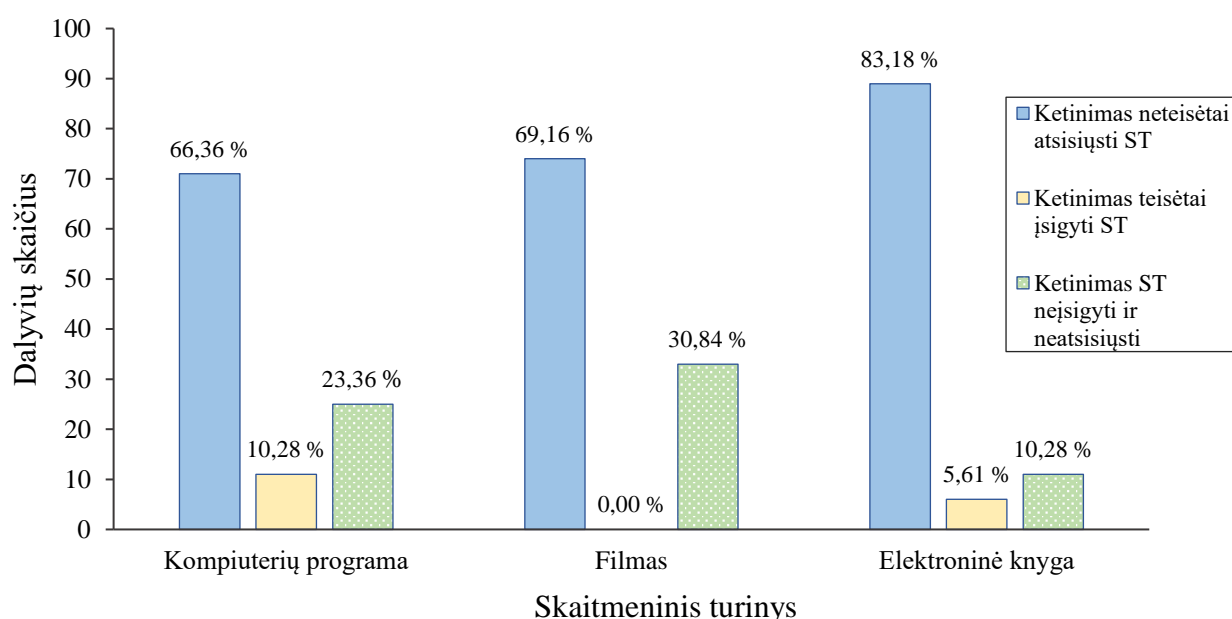
2.4. Duomenų analizės metodai

Statistinė tyrimo duomenų analizė buvo atlikta *IBM SPSS* programa. Apskaičiuota kintamųjų aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), Moralinio atsiribojimo skalės patikimumas (vidinio suderintumo kriterijumi *Chronbach α*) ir įvertintas kintamųjų skirstinių atitikimas normaliajam pasiskirstymui, taikant įvairius kriterijus (duomenų asimetriškumo koeficientą, *Kolmogorov-Smirnov* kriterijų, duomenų pasiskirstymo histogramas, *Normal Q-Q plot*, *Detrended Q-Q plot* ir *Box plot* grafikus). Paaiškėjo, kad dalies kintamųjų (kaltės priskyrimas nukentėjusiajam, ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį; ketinimas teisėtai įsigyti skaitmeninį turinį, suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys, numatoma bausmė, numatoma kaltė dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo, suvoktas tinkamos bausmės griežtumas) duomenys neatitiko normaliojo skirstinio sąlygų, todėl tais atvejais, kai statistinio kriterijaus taikymui keliami normalios duomenų sklaidos prielaida, buvo pasirinkta neparametrinė statistika. Dviejų eksperimentinių grupių palyginimui pasitelktas nepriklausomų imčių Student t-testas ir Mann-Whitney U testas. Tiriant kintamųjų tarpusavio sąsajas taikyta Spearman koreliacija. Taip pat atlikta hierarchinė tiesinė regresija, siekiant įvertinti, kaip moderacinis kintamasis moralinio tapatumo parengtis paveikė moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo bei numatomos kaltės ryšius, kontroliuojant sociodemografinius kintamuosius (lytį ir teisinių disciplinų išklausimą). Kadangi kitos nei moteriškos ir vyriškos lyties dalyvių buvo itin mažai, kontrolinis kintamasis lytis į regresines analizes buvo įtrauktas kaip dichotominis nepriklausomas kintamasis (0 koduojant vyrišką ir 1 – moterišką lytį). Siekiant tolygesnio duomenų pasiskirstymo, dalyvių, nurodžiusių jog studijavo (studijuoja) teisę arba yra išklause bent vieną teisės discipliną, atsakymai buvo apjungti, kintamąjį paverčiant dichotominiu – nurodančiu, ar asmuo yra išklause bent vieną teisės discipliną, ar ne. Taip pat

atliekant regresinės analizės moralinio atsiribojimo duomenys buvo centruoti (iš bendro visų tiriamųjų moralinio atsiribojimo vidurkio atimtas kiekvieno dalyvio moralinio atsiribojimo įvertis), atsižvelgiant į nepriklausomų kintamųjų aukšto multikolinearumo (angl. *multicollinearity*) riziką bei siekiant tikslesnės rezultatų interpretacijos (Shieh, 2011). Naudojant struktūrinių lygčių modeliavimo programą *Mplus* (Muthén, & Muthén, 2017) atlikta patvirtinančioji faktorių analizė.

3. REZULTATAI

Pirma, nagrinėtas ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį (toliau ST), ketinimas teisėtai įsigyti ST ir ketinimas ST neįsigyti ir neatsisiųsti tarp skirtingo ST objektų. Taikyta aprašomoji statistika (žr. 1 pav.). Visų trijų hipotetinių situacijų atveju didžiausia dalis tiriamųjų žymėjo, jog konkretų skaitmeninio turinio objektą (t. y. kompiuterių programą, filmą ir elektroninę knygą) atsisiųstų neteisėtu būdu. Mažesnė dalis žymėjo, jog skaitmeninio turinio nei atsisiųstų neteisėtu būdu, nei įsigytų oficialioje svetainėje. Mažiausiai dalyvių teigė, jog skaitmeninį turinį įsigytų teisėtu būdu (filmo atveju šis variantas nebuvo pasirinktas).

1 pav. Ketinimas atsisiųsti, įsigyti bei neįsigyti ir neatsisiųsti skirtingus skaitmeninio turinio (ST) objektus.

3.1. Moralinio tapatumo parengties poveikis tyrimo kintamiesiems

Siekiant išsiaiškinti, ar moralinis atsiribojimas ir du jo faktoriai (elgesio pateisinimas ir padarinių neigimas ar iškraipymas) priklausė nuo moralinio tapatumo parengties, taikytas nepriklausomų imčių Student t-testas. Siekiant nustatyti, ar nuo moralinio tapatumo parengties priklausė kaltės priskyrimas nukentėjusiajam, ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, numatoma bausmė, numatoma kaltė, suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys, suvoktas neetiškumas, ir suvoktas tinkamos bausmės griežtumas, taikytas Mann-Whitney U testas. Analizių rezultatai pateikti 2 lentelėje. Nustatyta, jog nė vienas iš kintamųjų nesiskyrė priklausomai nuo to, ar buvo taikyta moralinio tapatumo parengtis, ar ne.

2 lentelė. Kintamųjų palyginimas tarp moralinio atsiribojimo parengties ir kontrolinės grupės

Kintamasis	Moralinio atsiribojimo parengtis ($n = 48$)		Kontrolinė grupė ($n = 59$)		Z	df	t	p
	M	SD	M	SD				
Moralinis atsiribojimas	6,36	1,73	6,61	1,78	–	105	0,72	0,471
Elgesio pateisinimas	6,01	2,18	6,16	2,50	–	105	0,33	0,744
Padarinių neigimas ar iškraipymas	5,43	2,12	6,06	2,43	–	105	1,40	0,164
Kaltės priskyrimas nukentėjusiajam	7,47	1,90	7,67	1,74	– 0,40	–	–	0,690
Ketinimas neteisėtai atsisiųsti ST	7,41	2,58	7,43	2,24	– 0,27	–	–	0,789
Numatoma bausmė	1,80	2,19	– 0,42	1,77	– 0,42	–	–	0,407
Numatoma kaltė	2,22	2,42	– 1,52	1,69	– 1,52	–	–	0,127
Suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys	7,99	1,85	– 0,10	2,06	– 0,10	–	–	0,922
Suvoktas tinkamos bausmės griežtumas	1,92	2,46	– 1,08	1,64	– 1,08	–	–	0,280
Suvoktas neetiškumas	5,00	3,14	– 0,93	3,04	– 0,93	–	–	0,354

Pastaba. „ST“ – skaitmeninis turinys.

3.2. Moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ryšys su kitais kintamaisiais

Siekiant išnagrinėti ryšį tarp moralinio atsiribojimo (tiek bendro, tiek jo trijų faktorių) ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, ketinimo teisėtai įsigyti skaitmeninį turinį, numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo, suvokto tikėtino aplinkinių elgesio, suvokto neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo neetiškumo bei suvokto tinkamos bausmės griežtumo, taikyta Spearman koreliacija (žr. 3 lentelę). Visų kintamųjų tarpusavio koreliacijos pateiktos 11 priede.

Pastebėta, jog moralinis atsiribojimas buvo statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su ketinimu neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį bei suvoktu tikėtiniu aplinkinių elgesiu, o neigiamai susijęs su ketinimu teisėtai įsigyti skaitmeninį turinį, numatoma kalte, suvoktu tinkamos bausmės

griežtumui bei suvoktu neetiškumu. Kuo dalyviai daugiau moraliai atsiribojo, tuo labiau buvo linkę atsakyti, jog neteisėtai atsisiųstų skaitmeninį turinį, tuo labiau buvo įsitikinę, jog skaitmeninį turinį neteisėtai atsisiųstų jų pažįstami žmonės ir tuo mažiau buvo linkę teigti, jog įsigytų jį teisėtai. Asmenys, taikę stipresnį moralinį atsiribojimą, taip pat buvo labiau linkę numatyti mažesnę kaltę, jaučiamą tariamu neteisėto atsisiuntimo atveju, suvokti jį kaip mažiau neetišką, ir pritarti mažiau griežtai bausmei, taikomai neteisėtai atsisiuntus skaitmeninį turinį.

Didesnis elgesio pateisinimas bei padarinių neigimas ar iškraipymas, kaip ir bendras moralinis atsiribojimas, buvo susiję su didesniu ketinimu neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ir suvoktu tikėtiniu aplinkinių elgesiu bei su mažesniu ketinimu teisėtai įsigyti skaitmeninį turinį, numatoma kalte, suvoktu tinkamos bausmės griežtumu ir suvoktu neetiškumu. Tuo tarpu ryšys tarp kaltės priskyrimo nukentėjusiajam ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, ketinimo teisėtai jį įsigyti bei suvokto tikėtino aplinkinių elgesio nerastas. Tačiau aptiktas šio moralinio atsiribojimo faktoriaus ryšys su kitais kintamaisiais, susijusiais su ketinimu neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį. Su didesniu kaltės priskyrimu nukentėjusiajam sutikę dalyviai numatė mažesnę kaltę dėl neteisėto atsisiuntimo, pritarė mažiau griežtai bausmei dėl neteisėto atsisiuntimo bei suvokė jį kaip mažiau neetišką.

3 lentelė. Kintamųjų Spearman koreliacijos koeficientai (r_s)

Kintamieji	Ketinimas neteisėtai atsisiųsti ST	Moralinis atsiribojimas	Elgesio pateisinimas	Padarinių neigimas ar iškraipymas	Kaltės priskyrimas nukentėjusiajam
Ketinimas neteisėtai atsisiųsti ST	–	0,53**	0,58**	0,44**	0,18
Ketinimas teisėtai įsigyti ST	–0,40**	–0,35**	–0,40**	–0,27**	–0,15
Numatoma bausmė	–0,20*	–0,16	–0,20*	–0,16	0,00
Numatoma kaltė	–0,43**	–0,41**	–0,43**	–0,34**	–0,21*
Suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys	0,34**	0,29**	0,34**	0,23*	0,09
Suvoktas tinkamos bausmės griežtumas	–0,33**	–0,35**	–0,33**	–0,29**	–0,22*
Suvoktas neetiškumas	–0,57**	–0,60**	–0,57**	–0,34**	–0,21*

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. „ST“ – skaitmeninis turinys. Koreliacijų koeficientai, su kuriais susiję tyrimo uždaviniai, pavaizduoti pilkame fone.

Ryšys tarp ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ir numatomos bausmės, numatomos kaltės, suvokto tikėtino aplinkinių elgesio, suvokto neetiškumo bei suvokto tinkamos bausmės griežtumo taip pat nagrinėtas remiantis Spearman koreliacijos duomenimis (žr. 3 lentelę). Analizė atskleidė, jog ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį buvo teigiamai susijęs su suvoktu tikėtiniu aplinkinių elgesiu ir neigiamai susijęs su numatoma bausme, numatoma kalte, suvoktu tinkamos bausmės griežtumu ir suvoktu neetiškumu. Kuo labiau dalyviai buvo užtikrinti tuo, kad atsisiųstų skaitmeninį turinį neteisėtu būdu, tuo mažesnė numatoma bausmė ir kaltė išreikšta dėl tariamo neteisėto atsisiuntimo. Dalyviai, labiau linkę neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, buvo labiau įsitikinę, jog taip pasielgtų ir aplinkiniai, taip pat suprato neteisėtą atsisiuntimą kaip mažiau neetišką ir pritarė mažiau griežtai bausmei. Remiantis gautais duomenimis matyti, jog suvoktas tinkamas aplinkinių elgesys, suvoktas bausmės griežtumas ir suvoktas neetiškumas tarpusavyje taip pat buvo susiję (žr. 11 priedą). Neteisėtą skaitmeninio turinio atsisiuntimą kaip labiau neetišką vertinę dalyviai pritarė griežtesnei skiriamai bausmei bei buvo labiau užtikrinti, kad skaitmeninį turinį neteisėtai atsisiųstų aplinkiniai.

3.3. Ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį prognostiniai veiksniai

Nagrinėjant, ar moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį prognostinis ryšys priklauso nuo moralinio tapatumo parengties, atsižvelgus į lytį ir teisės disciplinų išklausimą, pasitelkta hierarchinė tiesinė regresija. Duomenų analizė atlikta dviem žingsniais. Pirma, siekta išsiaiškinti, ar moralinis atsiribojimas gali nuspėti ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį. Pirmojo žingsnio regresinės analizės rezultatai atskleidė, kad keturi nepriklausomi kintamieji (moralinis atsiribojimas, moralinio tapatumo parengtis, lytis ir teisės disciplinų išklausymas) paaiškino 33,00 proc. ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį duomenų sklaidos ($R^2 = 0,330$, $F(4, 99) = 12,19$, $p < 0,001$). Iš 4 lentelėje pateiktų duomenų matyti, jog, atsižvelgus į lytį ir teisės disciplinų išklausimą, didesnis moralinis atsiribojimas statistiškai reikšmingai prognozavo didesnę ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį. Sąsajų tarp pastarojo ir kitų trijų nepriklausomų kintamųjų, įskaitant moralinio tapatumo parengtį, nenustatyta.

Antrojo žingsnio metu buvo pridėta sąveika tarp moralinio atsiribojimo ir moralinio tapatumo, siekiant nustatyti moralinio tapatumo kaip moderatoriaus vaidmenį. Regresinės analizės rezultatai atskleidė, kad modelis paaiškino 35,50 proc. neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo duomenų sklaidos ($R^2 = 0,355$, $F(5, 98) = 10,81$, $p < 0,001$). Sąveika tarp moralinio tapatumo parengties ir moralinio atsiribojimo nebuvo statistiškai reikšminga (žr. 4 lentelę). Moralinio tapatumo parengtis nemoderavo ryšio tarp moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį,

atsižvelgiant į lytį ir teisės disciplinų išklausymą. Rezultatai atskleidė, kad, atsižvelgus į lytį ir teisės disciplinų išklausymą, kuo dalyvių moralinis atsiribojimas buvo didesnis, tuo labiau užtikrinti jie jautėsi, kad neteisėtai atsisiųstų skaitmeninį turinį. Net suaktyvinus moralinį tapatumą parengties būdu, šis ryšys liko nepakitęs.

4 lentelė. Ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį prognostiniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Ketinimas neteisėtai atsisiųsti ST			
	1 žingsnis		2 žingsnis	
	β	p	β	p
Lytis	-0,05	0,577	-0,03	0,761
Teisės disciplinų išklausymas	0,09	0,277	0,11	0,206
Moralinio tapatumo parengtis (MT)	0,01	0,882	0,01	0,865
Moralinis atsiribojimas (MA)	0,55	< 0,001	0,57	< 0,001
MT x MA	-	-	0,16	0,052

Pastaba. „ST“ – skaitmeninis turinys.

3.4. Numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo prognostiniai veiksniai

Tyrimo metu taip pat siekta išsiaiškinti, ar moralinio atsiribojimo ir numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo ryšys priklauso nuo moralinio tapatumo parengties, atsižvelgus į lytį ir teisės disciplinų išklausymą. Šiam klausimui atsakyti taikyta hierarchinė tiesinė regresija. Pirma, nagrinėtas moralinio atsiribojimo ir numatomos kaltės ryšys. Pirmojo žingsnio regresinės analizės rezultatai atskleidė, kad moralinis atsiribojimas, moralinio tapatumo parengtis, lytis ir teisės disciplinų išklausymas paaiškino 27,30 proc. numatomos kaltės duomenų sklaidos ($R^2 = 0,273$, $F(4, 99) = 9,28$, $p < 0,001$). Iš 5 lentelėje pateiktų duomenų matyti, jog didesnę numatomą kaltę nuspėjo mažesnis moralinis atsiribojimas ir buvimas moterimi. Ryšio tarp priklausomo kintamojo ir teisės disciplinų išklausymo bei moralinio tapatumo parengties nenustatyta.

Antrajame žingsnyje į regresinę analizę įtraukus moralinio atsiribojimo ir moralinio tapatumo parengties sąveikos kintamąjį, regresinis modelis paaiškino 29,20 proc. ($R^2 = 0,292$, $F(5, 98) = 8,08$, $p < 0,001$) numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo duomenų sklaidos. Nustatyta, jog moralinis tapatumas moderatoriausiai vaidmens tarp moralinio atsiribojimo ir numatomos kaltės neatliko – šių kintamųjų ryšys nesiskyrė tarp parengties ir kontrolinės grupės. Rezultatai atskleidė, kad didesnę kaltę dėl tariamo neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo numatė išgyventi mažiau moraliai atsiriboję dalyviai, atsižvelgus į jų lytį ir teisės disciplinų išklausymą. Kitaip tariant, kuo stipresnis moralinis atsiribojimas, tuo mažesnę kaltę dėl neteisėto atsisiuntimo asmuo tikėjosi patirti. Moralinio tapatumo aktyvinimas parengties būdu šiam ryšiui poveikio neturėjo.

5 lentelė. Numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo prognostiniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Numatoma kaltė dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo			
	1 žingsnis		2 žingsnis	
	β	p	β	p
Lytis	0,18	0,048	0,16	0,077
Teisės disciplinų išklauskymas	0,01	0,936	-0,01	0,953
Moralinio tapatumo parengtis (MT)	0,17	0,054	0,17	0,054
Moralinis atsiribojimas (MA)	-0,42	< 0,001	-0,43	< 0,001
MT x MA	-	-	-0,14	0,106

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Pirmiausia tyrimo metu buvo siekta išnagrinėti, kokius ketinimus dalyviai išreiškė skirtingo skaitmeninio turinio neteisėto atsisiuntimo, teisėto įsigijimo bei neatsisiuntimo ir neįsigijimo atžvilgiu. Nustatyta, kad dauguma tiriamųjų (66,36 – 83,18 proc.) žymėjo, jog pateiktą hipotetinių situacijų atveju konkretų skaitmeninį turinį (kompiuterių programą, filmą ir elektroninę knygą) atsisiųstų neteisėtu būdu. Ketinimai dėl kitų dviejų teisėto elgesio formų (tiek skaitmeninį turinį įsigyti teisėtai, tiek nei įsigyti teisėtai, nei neatsisiųsti neteisėtai) buvo išreikšti rečiau. Interpretuojant rezultatus svarbu atsižvelgti į kelias hipotetinių situacijų aplinkybes. Hipotetinių situacijų aprašymais buvo įvesta sąlyga, jog asmuo sužino, koku būdu galėtų konkretų skaitmeninį turinį atsisiųsti neteisėtu būdu. Taip pat svarbu paminėti, kad visų hipotetinių situacijų atveju buvo pažymėta, jog neteisėtas atsisiuntimas yra laikomas administraciniu teisės pažeidimu. Todėl interpretuojant rezultatus svarbu turėti omenyje, jog analizuojami ketinimai, kurie buvo išreikšti hipotetinių situacijų sudarytomis sąlygomis apie žinojimą, kaip neteisėtu būdu atsisiųsti skaitmeninį turinį bei apie šio veiksmo priskyrimą administraciniam teisės pažeidimui.

Rezultatai atitinka kitų tyrimų duomenis, rodančius didelį neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo paplitimą. Studentų imtyje, kurios didžiąją dalį sudarė asmenys nuo 18 iki 25 metų, daugiau nei du trečdaliai dalyvių turėjo įprotį atsisiųsti filmus neteisėtu būdu (Phau et al., 2016). Handa ir kolegos (2022) nustatė, jog daugiau nei pusė 17 – 24 metų amžiaus asmenų pripažino, jog per paskutinius 6 mėnesius atsisiuntė muzikos ar filmų turinį neteisėtu būdu. Visgi kai kurie tyrimai, atlikti su reprezentatyviomis imtimis, nustatė mažesnę neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo paplitimą (EUIPO, 2023, 2022). Skirtumai gali būti susiję su sociodemografiniais respondentų rodikliais, tokiais kaip išsilavinimas, profesija, gyvenamoji vieta. Pavyzdžiui, dauguma šio tyrimo dalyvių tyrimo metu studijavo (žr. 1 priedą). Tuo tarpu nustatyta, jog skaitmeninio piratavimo polinkis labiau būdingas studentams, nei dirbantiems ar nedirbantiems ir nestudijuojantiems asmenims (EUIPO, 2023). Taip pat skirtumams galėjo turėti įtakos ir tyrimo specifika, kadangi buvo vertinti ne dalyvių įpročiai ar elgesio istorija, o ketinimai, susiję su konkrečiomis hipotetinėmis situacijomis.

Tyrimo metu buvo analizuoti daugumos kintamųjų, susijusių su neteisėtu skaitmeninio turinio atsisiuntimu, skirtumai tarp dviejų moralinio tapatumo parengties grupių. Nustatyta, kad nuo moralinės parengties nepriklausė nė vienas iš kintamųjų: moralinis atsiribojimas ir trys jo komponentai (elgesio pateisinimas, padarinių neigimas ar iškraipymas, kaltės priskyrimas nukentėjusiajam), ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, numatoma bausmė, numatoma kaltė dėl neteisėto atsisiuntimo, suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys, suvoktas tinkamos bausmės griežtumas bei suvoktas neteisėto skaitmeninio turinio neetiškumas. Šie rezultatai neprieštarauja kitų

autorių tyrimų rezultatams – moralinio tapatumo aktyvinimas parengties būdu ir Aquino ir kitų (2007) surinktoje imtyje neturėjo poveikio moraliniam atsiribojimui.

Kintamųjų skirtumų priklausomai nuo eksperimentinės grupės neradimą būtų galima aiškinti tyrimo eigos specifika. Atlikę parengties užduotį dalyviai turėjo užpildyti moralinio atsiribojimo skalę, ir tik po to susidūrė su hipotetinių situacijų aprašymais bei likusių kintamųjų matavimu. Toks eiliškumas geriausiai atspindėjo su morale susijusios savireguliacijos ir moralinio atsiribojimo kaip proceso sampratą (Bandura, 2002) ir atitiko kitų panašaus pobūdžio eksperimentų dizainą (Aquino et al., 2007; Saulnier & Krettenauer, 2023). Tuo tarpu autoriai, nustatę moralinio tapatumo parengties poveikį prosocialaus ir socialinių normų neatitinkančio elgesio ketinimams, įprastai nenagrinėjo moralinio atsiribojimo, todėl ketinimus matuojančius instrumentus pateikė iškart po parengties (Reed et al., 2007; Smith et al., 2014). Viena vertus, tyrimo pradžioje pateikta parengties užduotis galėjo sukelti nepakankamai stiprų moralinio tapatumo aktyvinimą, kad jo poveikis išsilaikytų viso tyrimo atlikimo metu. Kita vertus, moralinio atsiribojimo skalės užpildymas savaime taip pat galėjo veikti kaip parengtis (Quinn & Bussey, 2015). Bandytas įvertinti teiginius, atspindinčius neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo pateisinimo būdus galimai numalšino suaktyvintą moralinį tapatumą. Moralinio tapatumo ir moralinio atsiribojimo ryšys nagrinėjamas ir tolesnėje rezultatų aptarimo dalyje.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad didesnis moralinis atsiribojimas buvo susijęs su stipresniu ketinimu neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ir su silpnesniu ketinimu įsigyti jį teisėtai. Taip pat nustatyta, kad su šiais ketinimais buvo susiję ir du moralinio atsiribojimo komponentai (elgesio pateisinimas bei padarinių neigimas ar iškraipymas), atitinkantys dvi jo kategorijas – elgesio ir padarinių (Bandura, 2002). Tuo tarpu tarp šių ketinimų ir trečiojo komponento (kaltės priskyrimo nukentėjusiajam), atitinkančio nukentėjusiojo kategoriją, ryšio nerasta. Kiti autoriai taip pat yra nustatę, jog stipresnį ketinimą pasinaudoti skaitmeniniu turiniu neteisėtu būdu išreiškę asmenys taikė stipresnį moralinį atsiribojimą (Olivero et al., 2019) ir stipresnes neutralizacijos technikas, kurios atitinka dalį moralinio atsiribojimo mechanizmų (Lowry et al., 2017; Morris & Higgins, 2010). Atlikta keletas tyrimų, kurių autoriai nagrinėjo ir atskirus moralinio atsiribojimo mechanizmus. Olivero ir kolegų (2019) nustatė, jog skaitmeninį piratavimo ketinimą nuspėjo keli moralinio atsiribojimo mechanizmai, priskiriami elgesio kategorijai: moralinis pateisinimas ir eufemistinė kalba. Tuo tarpu padarinių neigimas ar iškraipymas prognostinio ryšio neturėjo, o kaltės priskyrimas nukentėjusiajam nagrinėtas nebuvo. Stipresnė neutralizacija, matuota moralinį pateisinimą atitinkančiais teiginiais, taip pat nuspėjo retesnį jaunų suaugusiųjų skaitmeninį piratavimą, medijuojant įsitikinimais apie skaitmeninį piratavimą (Wilhelm, 2020). Kitais tyrimais atskleista, jog elgesio kategorijai priskiriami mechanizmai prognozavo ir nusižengimus darbo vietoje (Ogunfowora et al., 2022), o elgesio, padarinių ir nukentėjusiojo kategorijos moralinis atsiribojimas – agresiją

skaitmeninėje erdvėje (Lee & Jang, 2023). Mokslinės literatūros, nagrinėjusios atskirų moralinio atsiribojimo kategorijų sąsajas su neteisėtu elgesiu, ypač skaitmeninio turinio atsisiuntimu neteisėtais būdais, trūksta. Tačiau kaip ir šis, kiti tyrimai pagrindžia, kad ne tik bendras moralinio atsiribojimo įvertis, bet ir atskiros jo kategorijos gali būti susijusios su ketinimu neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį.

Taip pat nustatyta, kad kuo didesnę moralinį atsiribojimą, elgesio pateisinimą bei padarinių neigimą ar iškraipymą dalyviai išreiškė, tuo labiau jie buvo užtikrinti, jog aplinkiniai skaitmeninį turinį atsisiųstų neteisėtu būdu. Skirtumus tarp atskirų moralinio atsiribojimo komponentų bei ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ir suvokto tikėtino aplinkinių elgesio būtų galima aiškinti remiantis socialine kognityvine teorija. Pasak Bandura (2002, 2018), atsiribojimas nuo vidinių standartų suprantamas kaip selektyvus procesas. Asmens su morale susijusi savireguliacija ir moralinio atsiribojimo veikimas stipriai priklauso nuo konteksto veiksnių, įskaitant ir stebimą aplinkinių elgesį (Bandura, 2016). Gauti rezultatai leidžia svarstyti abipusį moralinio atsiribojimo ir suvokto tikėtino aplinkinių elgesio ryšį. Neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo stebėjimas socialinėje grupėje galėjo sudaryti palankesnes sąlygas moraliai atsiriboti, o pritaikytas moralinis atsiribojimas – leisti būti labiau užtikrintam, jog aplinkiniai šį veiksma laikytų priimtiniu ir būtų labiau linkę jį atlikti. Visgi, išvadas apie priežastinį šių kintamųjų ryšį daryti leistų tik tolesni tyrimai.

Remiantis moralinio atsiribojimo selektyvumo samprata (Bandura, 2018), tikėtina, kad kiekvieno veiksmo, neatitinkančio asmens vidinių standartų, atveju, moralinio atsiribojimo mechanizmai skirtingomis aplinkybėmis veikia skirtingai, vieniems turint didesnę reikšmę nei kitiems. Vadovaujantis Bandura (2002, 2016) galima kelti prielaidą, jog elgesio pateisinimo mechanizmai ir padarinių neigimas bei iškraipymas leido dalyviams atsiriboti nuo numatomų elgesio padarinių (įskaitant tyrimo metu matuotą numatomą kaltę) tokiu būdu, kuris leistų išreikšti ketinimą atsisiųsti skaitmeninį turinį neteisėtu būdu. Tuo tarpu kaltės priskyrimas nukentėjusiajam, nors ir buvo susijęs su mažesniu kaltės jausmo numatymu, kaip atskiras moralinio atsiribojimo mechanizmas sąsajoje su tirtu neteisėto elgesio ketinimu nebuvo pakankamai reikšmingas. Vertėtų paminėti, jog nors atlikta analizė nepaneigia socialinės kognityvinės teorijos teiginių, priežastinis kintamųjų ryšys galėtų būti nustatytas tik tolesnių tyrimų metu.

Reikšmingo ryšio tarp kaltės priskyrimo nukentėjusiajam ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį neradimas galėtų būti aiškinamas nagrinėjamo neteisėto elgesio specifika. Elektroninei erdvei būdingas anonimiškumas leidžia atsisiųsti skaitmeninį turinį tiesiogiai nesusidūrus su nukentėjusiuoju, t. y. su fiziniu ar juridiniu asmeniu, kuriam priklauso autorių ar gretutinės turinio teisės. Tuo tarpu kaltės priskyrimas nukentėjusiajam, kaip moralinio atsiribojimo mechanizmas, apima nukentėjusiojo laikymą atsakingu už atliktą veiksma (Bandura, 2016). Gali būti, jog tam, kad asmuo nuspręstų neteisėtu būdu atsisiųsti skaitmeninį turinį, jam nebūtina atsakomybės

už veiksmą priskirti autorių ar gretutinių teisių subjektams, kadangi jie vartotojui yra tiesiogiai nepasiekiami.

Tyrimo rezultatai leidžia aptarti ir ryšius tarp ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį bei kintamųjų, susijusių su neteisėtu atsisiuntimu. Stipresnį ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį išreiškę dalyviai buvo mažiau užtikrinti, jog susilauks bausmės ir jaus kaltę dėl šio neteisėto veiksmo, pritarė mažiau griežtai bausmei, suprato veiksmą kaip mažiau neetišką ir buvo labiau užtikrinti, kad aplinkiniai būtų linkę atsisiųsti skaitmeninį turinį neteisėtu būdu. Gauti rezultatai sutampa su kituose tyrimuose aptinkamais ryšiais. Nustatyta, kad numatomi padariniai (apimantys susidūrimo su teisėsauga ir aplinkinių nepritarimo numatymą), susiję su skaitmeniniu piratavimu nuspėjo silpnesnius ketinimus neteisėtai atsisiųsti kompiuterių programą (Petrescu et al., 2018). Kitais tyrimais taip pat atskleista, jog stipresnius ketinimus atsisiųsti skaitmeninį turinį (filmus, kompiuterių programas, muzikos kūrinius) gali prognozuoti neteisėto atsisiuntimo vertinimas moraliai teisingesniu (Phau et al., 2016) ir mažiau neetišku (Petrescu et al., 2018). Tuo tarpu supratimas, jog socialinėje grupėje skaitmeninis piratavimas laikomas labiau paplitusiu ar priimtiniu elgesiu, sietas ne tik su stipresniu ketinimu neteisėtai atsisiųsti (Petrescu et al., 2018), bet ir dažnesniu neteisėtu skaitmeninio turinio atsisiuntimu tarp jauno amžiaus žmonių (Handa et al., 2022; Lowry et al., 2017).

Gauti rezultatai pagrindžia, jog ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį gali būti siejamas su jo priimtimumo vertinimu (jo supratimu kaip mažiau neetiško, verto sąlyginai mažiau griežtos įstatymo numatytos bausmės, paplitusio socialinėje aplinkoje) bei su numatomais nemaloniais vidiniais (kaltės jausmu) ir išoriniais (bausmės sulaukimu susidūrus su teisėsauga) padariniais. Remiantis kitais autoriais, skaitmeninio piratavimo reiškinį nagrinėjusiais taikant planuoto elgesio ir atgrasymo teorijas, būtų galima teigti, jog suvoktas neetiškumas, suvoktas tinkamos bausmės griežtumas bei suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys veikia kaip rizikos arba apsauginiai neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo veiksniai (Arlı & Tjiptono, 2016; Hati et al., 2019). Visgi vertėtų apsvarstyti abipusį šių trijų kintamųjų bei ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ryšį. Moralinio atsiribojimo procesas gali tęstis tol, kol asmuo svarsto veiksmo atlikimą (Bandura, 2016) (tad ir po ketinimo atlikti veiksmą suformulavimo) ar netgi po jo įgyvendinimo (Tillman et al., 2018). Socialinės kognityvinės teorijos požiūriu šis procesas leidžia asmeniui atsiriboti nuo nepageidaujamų vidinių padarinių, susijusių su vidiniais moraliniais standartais (Bandura, 2002, 2018). Todėl gauti rezultatai neleistų paneigti, jog tyrimo metu dalyviams nurodžius stipresnį ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, išreikšta mažesnė numatoma kaltė, mažesnis suvoktas neetiškumas bei tinkamos bausmės griežtumas ir aplinkinių neteisėto elgesio supratimas kaip labiau tikėtino galėjo būti susiję ir su besitęsiančiu moralinio atsiribojimo veikimu.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad stipresnis moralinis atsiribojimas nuspėjo didesnę ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį ir mažesnę numatomą kaltę dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo, atsižvelgus į dalyvių lytį ir teisės disciplinų išklausimą. Šie duomenys papildė kitų autorių nustatytus panašius ryšius tarp skaitmeninio piratavimo ketinimo ir moralinio atsiribojimo (Olivero et al., 2019) bei neutralizacijos technikų naudojimo (Lowry et al., 2017; Yu, 2012). Gauti rezultatai taip pat atitinka tyrimus, kurių autoriai didesnę moralinį atsiribojimą siejo su mažesne numatoma kalte dėl agresyvaus elgesio (Bandura et al., 1996) ir dopingo vartojimo (Stanger & Backhouse, 2020). Atliktas tyrimas išsiskiria tuo, kad ketinimas atlikti neteisėtą veiksmą matuotas pasitelkus hipotetines situacijas. Tokia metodinė priemonė leido tarp tiriamųjų suvienodinti dalį aplinkybių, galinčių daryti poveikį sprendimo apie neteisėtą skaitmeninio turinio naudojimą priėmimui (Handa et al., 2022; Lowry et al., 2017; Poort et al., 2018): kainą įsigyjant produktą teisėtu būdu; žinias apie neteisėto atsisiuntimo reguliavimą teisės aktais; žinias apie tai, kaip turinį pasiekti neteisėtu būdu. Gautus rezultatus aiškinant pasitelkus socialinę kognityvinę teoriją (Bandura, 2002, 2016), moralinis atsiribojimas dalyviams galėjo leisti atsiskirti nuo negatyvių vidinių padarinių (šiuo atveju – numatomos kaltės dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo), įprastai kartu su vidiniais moraliniais standartais sulaikančių nuo neteisėto elgesio. Visgi svarbu paminėti, jog šios prielaidos pagrindimui taip pat būtų svarbu atlikti išsamesnę analizę, jungiančią visus tris kintamuosius – moralinį atsiribojimą, numatomą kaltę bei ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį.

Remiantis tyrėjų, nustačiusių, kad stiprus moralinis tapatumas gali susilpninti moralinio atsiribojimo ir kitokio pobūdžio socialinių normų neatitinkančio bei žalingo aplinkiniams elgesio ryšį (Aquino et al., 2007; Stanger & Backhouse, 2020; Yang et al., 2018) bei numatomos kaltės ir moralinio tapatumo sąsajas (Aquino et al., 2007; Iwai et al., 2023; Newman & Trump, 2017), šio tyrimo metu taip pat nagrinėtas moralinio tapatumo vaidmuo. Atlikta analizė parodė, jog moralinio tapatumo aktyvinimas parengties būdu nesusilpnino nei prognostinio ryšio tarp moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, nei ryšio tarp moralinio atsiribojimo ir numatomos kaltės dėl neteisėto atsisiuntimo. Galimi keli paaiškinimai, kodėl gauti rezultatai skiriasi nuo tyrimų, nustačiusių reikšmingą moralinio tapatumo vaidmenį tiriant moralinį atsiribojimą, susijusį su kitokiomis elgesio formomis. Pirma, pasitelkta parengtis galėjo būti nepakankamai stipri, kad paveiktų dalyvių išreikštus ketinimus net ir po moralinio atsiribojimo skalės užpildymo. Stanger ir Backhouse (2020) nustatė, kad moralinio tapatumo aktyvinimas poveikio neturėjo tik tuo atveju, kai sukeltas moralinis atsiribojimas, susijęs su dopingo vartojimu, buvo stiprus. Kitaip nei pastaruoju, šiuo tyrimu dėl taikytos metodikos sudėtinga daryti vienareikšmes išvadas apie moralinio atsiribojimo stiprumą. Tačiau remiantis socialinės kognityvinės teorijos požiūriu (Aquino et al., 2007; Bandura, 2002; Lapsley, 2016) svarstyтина, jog dalyvių moralinis atsiribojimas galėjo būti pakankamai stiprus, kad sumažintų parengties paskatintą moralinio tapatumo prieinamumą Aš-

schemoje. Antra, tyrimo metu taikytas tik vienas iš moralinio tapatumo aktyvinimo būdų. Padidinus moralinio tapatumo prieinamumą Aš-schemoje kitokiomis metodinėmis priemonėmis rezultatai galėtų skirtis. Trečia, kadangi tyrimų, nagrinėjusių moralinio tapatumo aktyvinimo poveikį ryšiu tarp moralinio atsiribojimo ir neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo, kol kas trūksta, negalime paneigti, jog rezultatai taip pat galėjo būti susiję ir su analizuoto neteisėto veiksmo specifika.

Šis darbas gali papildyti turimas žinias apie moralinio atsiribojimo mechanizmus, susijusius su neteisėtu skaitmeninio turinio atsisiuntimu. Buvo apžvelgti galimi veiksniai, leidžiantys aiškinti jaunų suaugusiųjų ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį bei jo ryšį su moraliniu atsiribojimu: su numatomais elgesio padariniais (numatoma bausme bei kalte), suvoktu tikėtiniu aplinkinių elgesiu, suvoktu tinkamos bausmės griežtumu bei suvoktu neetiškumu. Rezultatai atskleidė, kad moralinis atsiribojimas gali nuspėti ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį bei numatomą kaltę dėl neteisėto atsisiuntimo, nepriklausomai nuo to, ar moralinis tapatumas tyrimo pradžioje buvo aktyvintas, ar ne. Tyrimu nebuvo pagrįsta, jog moralinio tapatumo aktyvinimas būtų efektyvi priemonė bandant užkirsti kelią ketinimui neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį. Remiantis atlikta analize, siekiant sumažinti jaunų suaugusiųjų ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį vertėtų svarstyti priemones, orientuotas į moralinio atsiribojimo mažinimą. Pavyzdžiui, autorių ir gretutinių teisių pažeidimo prevencija suinteresuotos institucijos galėtų taikyti visuomenės informavimo priemones apie konkrečius padarinius, kuriuos sukelia neteisėtas skaitmeninio turinio atsisiuntimas, taip siekiant sumažinti moralinį atsiribojimą, susijusį su šio veiksmo padariniais.

4.1. Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų kryptys

Svarbu pažymėti, kad šis tyrimas turi keletą ribotumų. *Pirma*, duomenų analizės metu naudota susiaurinta moralinio atsiribojimo skalė, kurios komponentai atitiko tris iš keturių moralinio atsiribojimo kategorijų – atsakomybės kategorija nebuvo įtraukta. Todėl vertėtų tobulinti sukurta skalę ir toliau nagrinėti, ar šis konstruktas, apimantis visas keturias kategorijas, turėtų tokius pačius ryšius su kitais šio tyrimo metu matuotais kintamaisiais. *Antra*, nors hipotetinių situacijų taikymas siekiant išmatuoti ketinimus turi privalumų, jomis buvo apimtas ribotas skaitmeninio turinio objektų skaičius: filmai, elektroninės knygos ir kompiuterių programos. Ketinimai atsisiųsti skaitmeninį turinį galėtų priklausyti ir nuo konkretaus jo pobūdžio bei aktualumo dalyviams. Į tai būtų galima atsižvelgti tolesnių tyrimų metu, pasirenkant siauresnes sociodemografines grupes (studentus, vaizdo žaidimų mėgėjus, meno kūrinių autorius ir kt.), pavyzdžiui, vertinant studentų ketinimus neteisėtai atsisiųsti mokomąją medžiagą (literatūrą, kompiuterių programas). *Trečia*, reikėtų pabrėžti, jog tirti ketinimai negali visiškai atspindėti tikrojo dalyvių elgesio. Numatoma kaltė dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo taip pat buvo vertinta tik hipotetinių situacijų kontekste. Sprendimams dėl neteisėto

atsisiuntimo bei kaltės numatymui įtakos galėjo daryti kintamieji, kurie šiame tyrime nebuvo kontroliuojami, pavyzdžiui, finansinė padėtis ar neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo patirtis ir įpročiai. *Ketvirta*, tai, jog moralinis tapatumas neturėjo poveikio ryšiui tarp moralinio atsiribojimo ir ketinimo neteisėtai atsisiųsti turinį bei numatomos kaltės, galėjo priklausyti nuo taikytos parengties užduoties. Gali būti, jog kitokia metodinė priemonė, sukianti didesnę moralinio tapatumo prieinamumą Aš-schemoje, leistų stebėti konstrukto kaip moderatoriaus vaidmenį neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo kontekste. Atliekant būsimus tyrimus rekomenduotina išbandyti kitokius moralinio tapatumo aktyvinimo būdus, reikalaujančius daugiau dalyvių įsitraukimo, kartu įvertinant parengties poveikio stiprumą.

IŠVADOS

1. Dauguma tyrime dalyvavusių jaunų suaugusiųjų išreiškė ketinimą neteisėtai atsisiųsti skirtingo pobūdžio skaitmeninį turinį: filmą, elektroninę knygą ir kompiuterių programą. Teisėto elgesio ketinimai (t. y. ketinimas skaitmeninį turinį įsigyti teisėtai ir ketinimas jo neteisėtai neatsisiųsti ir teisėtai neįsigyti) buvo mažiau paplitę.
2. Moralinio tapatumo aktyvinimas neturėjo poveikio moraliniam atsiribojimui ir atskiriems jo komponentams (elgesio pateisinimui, padarinių neigimui ar iškraipymui, kaltės priskyrimui nukentėjusiajam), ketinimui neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį (toliau ST), numatomi kaltei dėl neteisėto ST atsisiuntimo, suvoktam tikėtinam aplinkinių elgesiui, suvoktam neteisėto ST atsisiuntimo neetiškumui bei suvoktam tikėtinos bausmės griežtumui.
3. Stipresnis moralinis atsiribojimas ir du jo komponentai (elgesio pateisinimas bei padarinių neigimas ar iškraipymas) buvo susiję su stipresniu ketinimu neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, didesniu supratimu, jog aplinkiniai būtų linkę neteisėtai atsisiųsti ST bei silpnesniu ketinimu teisėtai įsigyti ST. Stipresnis moralinis atsiribojimas ir trys jo komponentai (elgesio pateisinimas, padarinių neigimas ar iškraipymas, kaltės priskyrimas nukentėjusiajam) buvo susiję su mažesne numatoma kalte dėl neteisėto ST atsisiuntimo, mažesniu suvoktos tinkamos bausmės griežtumu bei mažesniu suvokto neteisėto ST atsisiuntimo neetiškumu.
4. Stipresnis ketinimas neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį buvo susijęs su didesniu supratimu, jog aplinkiniai būtų linkę neteisėtai atsisiųsti ST, mažesne numatoma bausme, mažesne numatoma kalte dėl neteisėto ST atsisiuntimo, mažesniu suvoktos tinkamos bausmės griežtumu bei mažesniu suvokto neteisėto ST atsisiuntimo neetiškumu.
5. Didesnis moralinis atsiribojimas nuspėjo stipresnį ketinimą neteisėtai atsisiųsti skaitmeninį turinį, atsižvelgus į jaunų suaugusiųjų lytį ir teisės disciplinų išklausimą. Šis ryšys nepriklausė nuo to, ar moralinis tapatumas buvo suaktyvintas, ar ne.
6. Didesnis moralinis atsiribojimas nuspėjo didesnę numatomą kalbę dėl neteisėto skaitmeninio turinio atsisiuntimo, atsižvelgus į jaunų suaugusiųjų lytį ir teisės disciplinų išklausimą. Šis ryšys nepriklausė nuo to, ar moralinis tapatumas buvo suaktyvintas, ar ne.

LITERATŪRA

- Aquino, K., Freeman, D., Reed, A., Lim, V. K. G., & Felps, W. (2009). Testing a social-cognitive model of moral behavior: The interactive influence of situations and moral identity centrality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(1), 123–141. <https://doi.org/10.1037/a0015406>
- Aquino, K., & Reed, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1423–1440. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.6.1423>
- Aquino, K., Reed, A., Thau, S., & Freeman, D. (2007). A grotesque and dark beauty: How moral identity and mechanisms of moral disengagement influence cognitive and emotional reactions to war. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43(3), 385–392. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2006.05.013>
- Arli, D., & Tjiptono, F. (2016). Consumer digital piracy behaviour among youths: Insights from Indonesia. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 28(5), 898–922. <https://doi.org/10.1108/APJML-11-2015-0163>
- Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of Social Issues*, 46(1), 27–46. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x>
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101–119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>
- Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: how people do harm and live with themselves*. New York: Worth Publishers.
- Bandura, A. (2017). *Manual for constructing moral disengagement scales*. Stanford: Stanford University. <https://albertbandura.com/pdfs/MANUAL%20FOR%20CONSTRUCTING%20MORAL%20DISENGAGEMENT%20SCALES.pdf>
- Bandura, A. (2018). Toward a psychology of human agency: pathways and reflections. *Perspectives on Psychological Science*, 13(2), 130–136. <https://doi.org/10.1177/1745691617699280>
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364–374. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.364>
- Bandura, A., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., & Regalia, C. (2001). Sociocognitive self-regulatory mechanisms governing transgressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(1), 125–135. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.80.1.125>

- Barriga, A. Q., & Gibbs, J. C. (1996). Measuring cognitive distortion in antisocial youth: Development and preliminary validation of the “how I think” questionnaire. *Aggressive Behavior*, 22(5), 333–343. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:5<333::AID-AB2>3.0.CO;2-K](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:5<333::AID-AB2>3.0.CO;2-K)
- Ceizarienė, B. ir Ruikytė, E. (2022). *Lietuvos Jaunojo internetinio pirato portreto identifikavimo tyrimas*. Lietuvos respublikos kultūros ministerija. <https://kurklt.lt/projektai/legalaus-skaitmeninio-turinio-vartojimo-ir-antipirataavimo-skatinimas>
- Danaher, B., Smith, M. D., & Telang, R. (2020). Piracy landscape study: analysis of existing and emerging research relevant to intellectual property rights (IPR) enforcement of commercial-scale piracy. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3577670>
- Doyen, S., Klein, O., Pichon, C.-L., & Cleeremans, A. (2012). Behavioral priming: it's all in the mind, but whose mind? *PLOS ONE*, 7(1), e29081. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0029081>
- European Union Intellectual Property Office (2022). *Intellectual Property and Youth Scoreboard 2022*. <https://doi.org/10.2814/249204>
- European Union Intellectual Property Office (2023). *European Citizens And Intellectual Property: Perception, Awareness, And Behaviour 2023*. <https://doi.org/10.2814/87818>
- Fakude, N., & Kritzinger, E. (2022). Factors influencing internet users’ attitude and behaviour toward digital piracy: a systematic literature review article. In Y. M. Huang, S. C. Cheng, J. Barroso, & F. E. Sandnes (Eds.), *Innovative technologies and learning* (Vol. 13449, pp. 313–323). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-15273-3_35
- Fergusson, A. (2016). *Designing online experiments using Google forms+ random redirect tool*. <https://teaching.statistics-is-awesome.org/designing-online-experiments-using-google-forms-random-redirect-tool>
- Fine, A., Van Rooij, B., Feldman, Y., Shalvi, S., Scheper, E., Leib, M., & Cauffman, E. (2016). Rule orientation and behavior: development and validation of a scale measuring individual acceptance of rule violation. *Psychology, Public Policy, and Law*, 22(3), 314–329. <https://doi.org/10.1037/law0000096>
- Gini, G., Pozzoli, T., & Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 40(1), 56–68. <https://doi.org/10.1002/ab.21502>
- Handa, M., Ahuja, P., & Jain, S. (2022). Enjoying music and movies without paying: Examining factors affecting unauthorized downloading amongst young adults. *Journal of Information*,

Communication and Ethics in Society, 20(4), 568–586. <https://doi.org/10.1108/JICES-10-2021-0104>

- Hardy, S. A., Bean, D. S., & Olsen, J. A. (2015). Moral identity and adolescent prosocial and antisocial behaviors: interactions with moral disengagement and self-regulation. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(8), 1542–1554. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0172-1>
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2005). Identity as a source of moral motivation. *Human Development*, 48(4), 232–256. <https://doi.org/10.1159/000086859>
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2011). Moral identity: what is it, how does it develop, and is it linked to moral action?: Moral identity development. *Child Development Perspectives*, 5(3), 212–218. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2011.00189.x>
- Hardy, S. A., Walker, L. J., Olsen, J. A., Woodbury, R. D., & Hickman, J. R. (2014). Moral identity as moral ideal self: links to adolescent outcomes. *Developmental Psychology*, 50(1), 45–57. <https://doi.org/10.1037/a0033598>
- Hati, S. R. H., Fitriasih, R., & Safira, A. (2019). E-textbook piracy behavior: An integration of ethics theory, deterrence theory, and theory of planned behavior. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 18(1), 105–123. <https://doi.org/10.1108/JICES-11-2018-0081>
- Hertz, S. G., & Krettenauer, T. (2016). Does moral identity effectively predict moral behavior?: A meta-analysis. *Review of General Psychology*, 20(2), 129–140. <https://doi.org/10.1037/gpr0000062>
- Higgins, E. T., & Brendl, C. M. (1995). Accessibility and applicability: Some “activation rules” influencing judgment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31(3), 218–243. <https://doi.org/10.1006/jesp.1995.1011>
- Iwai, T., De França Carvalho, J. V., & Islam, G. (2023). How transgressor’s moral identity leads to high-quality apologies: The positive effects of guilt. *British Journal of Social Psychology*, 62(3), 1486–1505. <https://doi.org/10.1111/bjso.12644>
- Kingsford, J. M., Hawes, D. J., & De Rosnay, M. (2018). The moral self and moral identity: Developmental questions and conceptual challenges. *British Journal of Developmental Psychology*, 36(4), 652–666. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12260>
- Krettenauer, T. (2022). When moral identity undermines moral behavior: An integrative framework. *Social and Personality Psychology Compass*, 16(3), e12655. <https://doi.org/10.1111/spc3.12655>

- Lapsley, D. (2016). Moral self-identity and the social-cognitive theory of virtue. In J. Annas, D. Narvaez, & N. E. Snow (Eds.), *Developing the virtues: integrating perspectives* (pp. 34–68). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190271466.003.0003>
- Leavitt, K., Zhu, L., & Aquino, K. (2016). Good without knowing it: subtle contextual cues can activate moral identity and reshape moral intuition. *Journal of Business Ethics*, *137*(4), 785–800. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2746-6>
- Lee, B., Jeong, S., & Paek, S. Y. (2019). Determinants of digital piracy using deterrence, social learning and neutralization perspectives. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, *43*(4), 295–308. <https://doi.org/10.1080/01924036.2019.1625793>
- Lee, H., & Jang, S. J. (2023). Associations between type D personality, moral disengagement, and cyber aggression among university students. *Current Psychology*, *42*(15), 12648–12660. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02578-7>
- Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b/asr> [žiūrėta 2024-05-01]
- Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo pakeitimo įstatymas (2003). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.207019> [žiūrėta 2024-05-01]
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr> [žiūrėta 2024-05-01]
- Lowry, P. B., Zhang, J., & Wu, T. (2017). Nature or nurture? A meta-analysis of the factors that maximize the prediction of digital piracy by using social cognitive theory as a framework. *Computers in Human Behavior*, *68*, 104–120. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.015>
- Lu, L., Huang, Y., & Luo, J. (2021). Leader forgiveness and employee's unethical pro-organizational behavior: the roles of gratitude and moral identity. *Frontiers in Psychology*, *12*, 698802. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.698802>
- Luan, Y., Zhao, K., Wang, Z., & Hu, F. (2023). Exploring the antecedents of unethical pro-organizational behavior (upb): a meta-analysis. *Journal of Business Ethics*, *187*(1), 119–136. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05269-w>
- Moore, C. (2008). Moral disengagement in processes of organizational corruption. *Journal of Business Ethics*, *80*(1), 129–139. <https://doi.org/10.1007/s10551-007-9447-8>
- Moore, R., & McMullan, E. C. (2009). Neutralizations and rationalizations of digital piracy: a qualitative analysis of university students. *International Journal of Cyber Criminology*, *3*(1). <https://www.cybercrimejournal.com/pdf/mooreijcc2009.pdf>

- Morgan, B., & Fowers, B. (2022). Empathy and authenticity online: The roles of moral identity, moral disengagement, and parenting style. *Journal of Personality*, 90(2), 183–202. <https://doi.org/10.1111/jopy.12661>
- Morris, R. G., & Higgins, G. E. (2010). Criminological theory in the digital age: The case of social learning theory and digital piracy. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), 470–480. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.04.016>
- Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2017). *Mplus user's guide. Eighth edition*. Los Angeles, CA: Muthén & Muthén. <http://www.statmodel.com/ugexcerpts.shtml>
- Newman, K. P., & Trump, R. K. (2017). When are consumers motivated to connect with ethical brands? The roles of guilt and moral identity importance: when are consumers motivated to connect with ethical brands. *Psychology & Marketing*, 34(6), 597–609. <https://doi.org/10.1002/mar.21008>
- Ogunfowora, B. (Tunde), Nguyen, V. Q., Steel, P., & Hwang, C. C. (2022). A meta-analytic investigation of the antecedents, theoretical correlates, and consequences of moral disengagement at work. *Journal of Applied Psychology*, 107(5), 746–775. <https://doi.org/10.1037/apl0000912>
- Olivero, N., Greco, A., Annoni, A. M., Steca, P., & Lowry, P. B. (2019). Does opportunity make the thief? Abilities and moral disengagement in illegal downloading. *Behaviour & Information Technology*, 38(12), 1273–1289. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2019.1583768>
- Ouvrein, G., De Backer, C. J. S., & Vandebosch, H. (2018). Online celebrity aggression: A combination of low empathy and high moral disengagement? The relationship between empathy and moral disengagement and adolescents' online celebrity aggression. *Computers in Human Behavior*, 89, 61–69. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.07.029>
- Pakalniškienė V. (2012). *Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
- Petrescu, M., Girona, J. T., & Korgaonkar, P. K. (2018). Online piracy in the context of routine activities and subjective norms. *Journal of Marketing Management*, 34(3–4), 314–346. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2018.1452278>
- Phau, I., Teah, M., & Liang, J. (2016). Investigating the factors influencing digital movie piracy. *Journal of Promotion Management*, 22(5), 637–664. <https://doi.org/10.1080/10496491.2016.1185491>

- Po Poort, J., Quintais, J., Van Der Ende, M. A., Yagafarova, A., & Hageraats, M. (2018). *Global online piracy study*. Amsterdam Law School, Institute for Information Law Research. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3224323>
- Popham, J. F., & Volpe, C. (2018). Predicting Moral Disengagement From The Harms Associated With Digital Music Piracy: An Exploratory, Integrative Test Of Digital Drift And The Criminal Interaction Order. *International Journal of Cyber Criminology*, *12*(1). <https://doi.org/10.5281/ZENODO.1467884>
- Quinn, C. A., & Bussey, K. (2015). The role of moral disengagement in underage drinking and heavy episodic drinking. *Substance Use & Misuse*, *50*(11), 1437–1448. <https://doi.org/10.3109/10826084.2015.1018541>
- Reed, A., Aquino, K., & Levy, E. (2007). Moral identity and judgments of charitable behaviors. *Journal of Marketing*, *71*(1), 178–193. <https://doi.org/10.1509/jmkg.71.1.178>
- Reynolds, S. J., Dang, C. T., Yam, K. C., & Leavitt, K. (2014). The role of moral knowledge in everyday immorality: What does it matter if I know what is right? *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *123*(2), 124–137. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2013.10.008>
- Rullo, M., Lalot, F., & Heering, M. S. (2022). Moral identity, moral self-efficacy, and moral elevation: A sequential mediation model predicting moral intentions and behaviour. *The Journal of Positive Psychology*, *17*(4), 545–560. <https://doi.org/10.1080/17439760.2021.1871942>
- Satorra, A., & Bentler, P. M. (2001). A scaled difference chi-square test statistic for moment structure analysis. *Psychometrika*, *66*, 507–514. <https://doi.org/10.1007/BF02296192>
- Saulnier, L., & Krettenauer, T. (2023). Internet impropriety: Moral identity, moral disengagement, and antisocial online behavior within an early adolescent to young adult sample. *Journal of Adolescence*, *95*(2), 264–283. <https://doi.org/10.1002/jad.12112>
- Schaefer, U., & Bouwmeester, O. (2021). Reconceptualizing moral disengagement as a process: transcending overly liberal and overly conservative practice in the field. *Journal of Business Ethics*, *172*(3), 525–543. <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04520-6>
- Shang, J., Reed, A., Sargeant, A., & Carpenter, K. (2020). Marketplace donations: the role of moral identity discrepancy and gender. *Journal of Marketing Research*, *57*(2), 375–393. <https://doi.org/10.1177/0022243719892592>

- Shieh, G. (2011). Clarifying the role of mean centring in multicollinearity of interaction effects. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 64(3), 462–477. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8317.2010.02002.x>
- Shulman, E. P., Cauffman, E., Piquero, A. R., & Fagan, J. (2011). Moral disengagement among serious juvenile offenders: A longitudinal study of the relations between morally disengaged attitudes and offending. *Developmental Psychology*, 47(6), 1619–1632. <https://doi.org/10.1037/a0025404>
- Smith, I. H., Aquino, K., Koleva, S., & Graham, J. (2014). The moral ties that bind . . . Even to out-groups: the interactive effect of moral identity and the binding moral foundations. *Psychological Science*, 25(8), 1554–1562. <https://doi.org/10.1177/0956797614534450>
- Strull, T. K., & Wyer, R. S. (1979). The role of category accessibility in the interpretation of information about persons: some determinants and implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(10), 1660–1672. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.10.1660>
- Stanger, N., & Backhouse, S. H. (2020). A multistudy cross-sectional and experimental examination into the interactive effects of moral identity and moral disengagement on doping. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 42(3), 185–200. <https://doi.org/10.1123/jsep.2019-0097>
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: a theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664. <https://doi.org/10.2307/2089195>
- Thornberg, R. (2023). Longitudinal link between moral disengagement and bullying among children and adolescents: a systematic review. *European Journal of Developmental Psychology*, 20(6), 1099–1129. <https://doi.org/10.1080/17405629.2023.2191945>
- Tillman, C. J., Gonzalez, K., Whitman, M. V., Crawford, W. S., & Hood, A. C. (2018). A multi-functional view of moral disengagement: exploring the effects of learning the consequences. *Frontiers in Psychology*, 8, 2286. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02286>
- Van Gelder, J.-L., & De Vries, R. E. (2014). Rational misbehavior? Evaluating an integrated dual-process model of criminal decision making. *Journal of Quantitative Criminology*, 30(1), 1–27. <https://doi.org/10.1007/s10940-012-9192-8>
- Wang, X., & McClung, S. R. (2012). The immorality of illegal downloading: the role of anticipated guilt and general emotions. *Computers in Human Behavior*, 28(1), 153–159. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.08.021>

- Wilhelm, C. (2020). Investigating neutralization strategies in digital piracy: the role of content preferences and social norms. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 64(2), 320–340. <https://doi.org/10.1080/08838151.2020.1724008>
- Yalçın, E., & Aktaş, B. (2024). Disengagement from moral disengagement: a review of individual differences and interventions programs. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar – Current Approaches in Psychiatry*, 16(1), 31–47. <https://doi.org/10.18863/pgy.1223370>
- Yang, L., Cai, G., Yong, S., & Shi, H. (2020). Moral identity: a mediation model of moral disengagement and altruistic attitude. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 48(7), 1–13. <https://doi.org/10.2224/sbp.8867>
- Yang, X., Wang, Z., Chen, H., & Liu, D. (2018). Cyberbullying perpetration among Chinese adolescents: The role of interparental conflict, moral disengagement, and moral identity. *Children and Youth Services Review*, 86, 256–263. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.02.003>
- Yu, S. (2012). College students' justification for digital piracy: a mixed methods study. *Journal of Mixed Methods Research*, 6(4), 364–378. <https://doi.org/10.1177/1558689812451790>
- Zhang, Y., He, B., & Sun, X. (2018). the contagion of unethical pro-organizational behavior: from leaders to followers. *Frontiers in Psychology*, 9, 1102. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01102>

PRIEDAI

1 priedas. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal sociodemografinius rodiklius

Sociodemografiniai rodikliai		<i>n</i>	Procentai
Lytis	Moteris	75	70,09
	Vyras	29	27,10
	Kita	2	2,80
Išsilavinimas	Pradinis	0	0,00
	Pagrindinis	1	0,93
	Vidurinis	56	52,34
	Aukštasis neuniversitetinis	11	10,28
	Aukštasis universitetinis	39	36,45
Veikla	Studijuoja	43	40,19
	Dirba	19	17,76
	Studijuoja ir dirba	43	40,19
	Nestudijuoja ir nedirba	1	0,93
	Kita	1	0,93
Teisinių disciplinų išklausymas	Studijavo (arba studijuoja) teisę	5	4,67
	Nestudijavo (-uoja) teisės, bet išklausė bent vieną teisės discipliną	61	57,01
	Neišklausė nė vienos teisės disciplinos	41	38,32

Pastaba. Pateikti galutinės tyrimo imties ($n = 107$), įtrauktos į duomenų analizę, rodikliai.

2 priedas. Informuotas sutikimas

Gerbiamasis (-oji),

esu Vilniaus universiteto teisės psichologijos studijų programos studentė Danguolė Kilikevičiūtė. Šiuo metu atlieku baigiamojo magistro darbo tyrimą, kuriuo siekiama išsiaiškinti, kaip jauni suaugusieji vertina neteisėtą informacijos atsisiuntimą internete. Tyrime kviečiu dalyvauti žmones nuo 18 iki 35 metų amžiaus.

Jums bus pateikta sąvokų supratimo užduotis, teiginiai, susiję su informacijos atsisiuntimu internete ir trys hipotetinės situacijos bei su jomis susiję klausimai. Prašau atidžiai perskaityti ir įvertinti kiekvieną teiginį. Jūsų atsakymai padės geriau suprasti, kaip žmonės vertina nelegalų informacijos atsisiuntimą internete. Klausimyną užpildyti užtruks apie 10-15 minučių.

Dalyvavimas tyrime yra anonimiškas, nebus renkama jokių Jūsų tapatybę galinčių atskleisti duomenų. Gauti duomenys bus analizuojami tik apibendrinus visų dalyvių atsakymus ir bus panaudoti tik mokymosi tikslais, rengiant baigiamąjį magistro darbą.

Kilus klausimams apie atliekamą tyrimą ar apibendrintus jo rezultatus galite susisiekti el. paštu: <...>

Iš anksto dėkoju Jums už dalyvavimą tyrime.

Ar sutinkate dalyvauti tyrime?

- Sutinku
- Nesutinku

3 priedas. Moralinio tapatumo aktyvinimo parengties būdu užduotis

Sąvokų supratimo užduotis

Toliau pateikta sąvokų supratimo užduotis. Apačioje matysite šešis penkių žodžių rinkinius. Vieną žodį pašalinus, likusius žodžių būtų galima sudėlioti į taisyklingą sakinį. Pasirinkite žodį, kurį reikėtų pašalinti.

Pavyzdžiui, rinkinyje: „visiškai ranka buvo stiklinė tuščia“ pašalinti reikėtų žodį „ranka“

Parengties grupė

gero kažkas **rūpestingas** turėtų įvykti
mano **draugiška** gėlių sodas pilnas
yra padanga tavo **sąžiningas** prakiurusi
katė gatvę **užjaučianti** kerta atsargi
naktį **teisingas** ryškiai mėnulis šviečia
padarė man **atsakinga** draugai paslaugą

Kontrolinė grupė

gero kažkas **švarus** turėtų įvykti
gėlių **žema** mano sodas pilnas
yra padanga tavo **paprastas** prakiurusi
katė gatvę **tiesi** kerta atsargi
naktį **lengvas** ryškiai mėnulis šviečia
padarė man **reali** draugai paslaugą

Pastaba. Tiksliniai žodžiai yra paryškinti. Dalyviams visi žodžiai pateikti neparyškinius.

4 priedas. Bandomojo tyrimo metu naudota moralinio atsiribojimo skalė

Moralinio atsiribojimo kategorija	Moralinio atsiribojimo mechanizmas	Teiginys
Elgesio	Moralinis pateisinimas	1.* Muzikos albumo atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio internete yra būdas sutaupyti pinigų. 2. Asmenys, atsisiųsdami skaitmeninį turinį iš nelegalių šaltinių internete, nesiekia niekam pakenkti.
	Sau palankus palyginimas	3. Kompiuterių programos atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio asmeniui suteikia daugiau naudos nei jos autoriui sukelia žalos.
	Eufemistinė kalba	4. Elektroninės knygos atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio neatima galimybės ja naudotis kitiems, todėl labiau primena pasiskolinimą, o ne vagystę.
Atsakomybės	Atsakomybės perkėlimas	5. Meno kūrinių (filmų, elektroninių knygų ir kt.) atsisiuntimas iš nelegalių šaltinių internete yra pernelyg paplitęs, kad būtų smerkiamas.
	Atsakomybės paskirstymas	6. Už autorių teisių pažeidimus reikėtų bausti ne nelegaliai meno kūrinių (filmą, elektroninę knygą ir kt.) atsisiuntusį žmogų, o jį neteisėtai internete patalpinusį asmenį. 7.* Asmuo, neteisėtai patalpinęs elektroninę knygą internete, yra ne mažiau atsakingas už jos atsisiuntimą nei ją atsisiuntęs asmuo.
Padarinių	Padarinių neigimas ar iškraipymas	8. Atsisiuntus elektroninę knygą iš nelegalaus šaltinio niekas nenukenčia.
		9. Kompiuterių programas kuriančių kompanijų pelnas pernelyg didelis, kad nelegalus programos atsisiuntimas sukeltų joms reikšmingą poveikį.
		10. Muzikos albumo atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio internete, taip pat kaip ir atsisiuntimas iš oficialaus šaltinio, prisideda prie atlikėjo populiarumo augimo.
Nukentėjusiojo	Kaltės priskyrimas nukentėjusiajam	11. Už autorių teisių pažeidimus yra atsakingi patys autoriai, nepakankamai apsaugantys savo teises.
		12. Žmonės siunčiasi kompiuterių programas iš nelegalių šaltinių dėl to, kad jas kuriančios kompanijos parduoda programas pernelyg brangiai.
		13. Autorių teisių pažeidimai vykdomi dėl to, kad patys autoriai leidžia jiems vyksti.

Pastaba. Pagrindinio tyrimo metu pašalintų teiginių numeriai paryškinti, o koreguotų teiginių numeriai pažymėti *

5 priedas. Pagrindinio tyrimo metu naudota moralinio atsiribojimo skalė

Moralinio atsiribojimo kategorija	Moralinio atsiribojimo mechanizmas	Teiginys
Elgesio	Moralinis pateisinimas	1. Muzikos albumo atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio internete yra pateisinamas būdas sutaupyti pinigų.
		2. Asmenys, atsisiųsdami skaitmeninį turinį iš nelegalių šaltinių internete, nesiekia niekam pakenkti.
	Sau palankus palyginimas	3. Kompiuterių programos atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio asmeniui suteikia daugiau naudos nei jos autoriui sukelia žalos.
	Eufemistinė kalba	4. Elektroninės knygos atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio neatima galimybės ja naudotis kitiems, todėl labiau primena pasiskolinimą, o ne vagystę.
Atsakomybės	Atsakomybės paskirstymas	5. Meno kūrinių (filmų, elektroninių knygų ir kt.) atsisiuntimas iš nelegalių šaltinių internete yra pernelyg paplitęs, kad būtų smerkiamas.
		6. Svetainės, kuri leidžia nelegaliai atsisiųsti filmą, savininkas yra ne mažiau atsakingas už autorių teisių pažeidimą nei ji atsisiuntęs asmuo.
		7. Asmuo, neteisėtai patalpinęs elektroninę knygą internete, yra ne mažiau atsakingas už autorių teisių pažeidimą nei ją atsisiuntęs asmuo.
	Atsakomybės perkėlimas	8. Pasitaiko atvejų, kai aplinkybės priverčia žmogų atsisiųsti meno kūrinį (filmą, elektroninę knygą ir kt.) iš nelegalaus šaltinio.
Padarinių	Padarinių neigimas ar iškraipymas	9. Kompiuterių programas kuriančių kompanijų pelnas pernelyg didelis, kad nelegalus programos atsisiuntimas sukeltų joms reikšmingą poveikį.
		10. Atsisiuntus elektroninę knygą iš nelegalaus šaltinio internete, niekas nenukenčia.
		11. Muzikos albumo atsisiuntimas iš nelegalaus šaltinio internete, taip pat kaip ir atsisiuntimas iš oficialaus šaltinio, prisideda prie atlikėjo populiarumo augimo.
Nukentėjusiojo	Kaltės priskyrimas nukentėjusiajam	12. Žmonės siunčiasi meno kūrinius (filmus, elektronines knygas ir kt.) iš nelegalių šaltinių dėl to, kad autoriai apriboja savo kūrinių prieinamumą.
		13. Žmonės siunčiasi kompiuterių programas iš nelegalių šaltinių dėl to, kad jas kuriančios kompanijos parduoda programas pernelyg brangiai.
		14. Jeigu autoriai savo meno kūrinius (filmus, elektronines knygas ir kt.) leistų pasiekti pigiau ir paprasčiau, mažiau žmonių juos siųstųsi iš nelegalių šaltinių.

Pastaba. Po bandomojo tyrimo pakeistų ir naujai įtrauktų teiginių numeriai paryškinti.

6 priedas. Hipotetinių situacijų aprašymai

1 hipotetinė situacija

Atidžiai perskaitykite situacijos aprašymą. Jeigu šiuo metu nestudijuojate, pabandykite įsivaizduoti, kad esate aukštosios mokyklos studentas (-ė).

Įsivaizduokite, kad individualiai ruošdamiesi studijų dalyko užduočiai atrandate informacijos apie elektroninę knygą, kuri jums pagelbėtų atlikti užduotį. Ši knyga oficialioje svetainėje kainuoja 50 Eur. Tikėtina, kad atlikus paskirtą užduotį knygos jums nebeprireiks. Pasidomėję jos prieinamumu suprantate, kad bibliotekose ir universiteto duomenų bazėse ji nepasiekiamą. Iš savo draugo išgirstate, kaip galite paprastai, bet nelegaliu būdu, atsisiųsti šią knygą nemokamai. Žinote, jog nelegalus skaitmeninio turinio atsisiuntimas Lietuvoje yra laikomas administraciniu teisės pažeidimu.

2 hipotetinė situacija

Atidžiai perskaitykite situacijos aprašymą.

Įsivaizduokite, kad jums draugai rekomendavo filmą, kurio apibūdinimas jus sudomino. Jo peržiūra ir atsisiuntimas oficialioje svetainėje kainuoja 10 Eur. Kino teatre šis filmas nerodomas. Iš savo draugo išgirstate, kaip galite paprastai, bet nelegaliu būdu, atsisiųsti filmą nemokamai. Žinote, jog nelegalus skaitmeninio turinio atsisiuntimas Lietuvoje yra laikomas administraciniu teisės pažeidimu.

3 hipotetinė situacija

Atidžiai perskaitykite situacijos aprašymą.

Įsivaizduokite, kad atliekant laisvalaikio veiklą jums prireikia konkrečios kompiuterių programos. Jos prenumerata vienam mėnesiui oficialioje svetainėje kainuoja 30 Eur. Tikėtina, kad praėjus mėnesiui šios programos jums nebeprireiks. Daugiau pasidomėję programos prieinamumu sužinote, kaip galite paprastai, bet nelegaliu būdu, atsisiųsti ją nemokamai. Žinote, jog nelegalus skaitmeninio turinio atsisiuntimas Lietuvoje yra laikomas administraciniu teisės pažeidimu.

7 priedas. Hipotetinės situacijos ir klausimai, naudoti bandomojo tyrimo metu

Atidžiai perskaitykite ir atsakykite į žemiau pateiktus su šia situacija susijusius klausimus.

1 grupė: I-uoju asmeniu suformuluota hipotetinė situacija

Įsivaizduokite, kad individualiai ruošdamiesi studijų dalyko užduočiai atrandate informacijos apie elektroninę knygą, kuri Jums pagelbėtų atlikti užduotį. Ši knyga kainuoja 50 Eur. Tikėtina, kad atlikus paskirtą užduotį knygos Jums nebeprireiks. Pasidomėję jos prieinamumu suprantate, kad bibliotekose ir universiteto duomenų bazėse ji nepasiekiamą. Iš savo draugo išgirstate, kaip galite paprastai, bet nelegaliu būdu, atsisiųsti šią knygą nemokamai. Žinote, jog nelegalus atsisiuntimas Lietuvoje yra laikomas administraciniu teisės pažeidimu.

2 grupė: III-uoju asmeniu suformuluota hipotetinė situacija

Įsivaizduokite, kad studentė Asta, individualiai ruošdamasi studijų dalyko užduočiai atranda informacijos apie elektroninę knygą, kuri jai pagelbėtų atlikti užduotį. Ši knyga kainuoja 50 Eur. Tikėtina, kad atlikus paskirtą užduotį knygos jai nebeprireiks. Pasidomėjusi jos prieinamumu Asta supranta, kad bibliotekose ir universiteto duomenų bazėse ji nepasiekiamą. Iš savo draugo mergina išgirsta, kaip gali paprastai, bet nelegaliu būdu, atsisiųsti šią knygą nemokamai. Ji žino, jog nelegalus atsisiuntimas Lietuvoje yra laikomas administraciniu teisės pažeidimu.

1 grupė: Kaip pasielgtumėte šioje situacijoje?; **2 grupė:** Kaip, Jūsų manymu, pasielgs Asta?

- Atsisiųstumėte (Atsisiųs) šią elektroninę knygą nelegaliu būdu
- Nusipirktumėte (Nusipirks) šią elektroninę knygą
- Šios elektroninės knygos neatsisiųstumėte (neatsisiųs) nelegaliu būdu ir jos nenusipirktumėte (nenusipirks)

Kiekvienam žemiau esančiam teiginiui pasirinkite vieną, Jūsų nuomonę labiausiai atitinkantį atsakymą pagal šią skalę:

- 0 – visiškai netikėtina (0 proc.)
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5 – vidutiniškai tikėtina (50 proc.)
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 – visiškai tikėtina (100 proc.)

1. Kiek esate įsitikinęs (-usi), kad Asta atsisiųstų šią knygą nelegaliu būdu?

0 – visiškai netikėtina (0 proc.), 5 – vidutiniškai tikėtina (50 proc.), 10 – visiškai tikėtina (-usi) (100 proc.)

2. Kiek este įsitikinęs (-usi) , kad Asta nusipirktų šią elektroninę knygą?

3. Kiek esate įsitikinęs (-usi), kad Asta šios knygos neatsisiųstų nelegaliu būdu ir jos nenusipirktų?

4. Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad Astai atsisiuntus šią elektroninę knygą nelegaliu būdu, už tai ji gautų baudą?

8 priedas. Atsakymų į bandomojo tyrimo klausimus palyginimas tarp dviejų hipotetinės situacijos formuluočių grupių

Kintamasis	I asmens formuluotė (<i>n</i> = 35)		III asmens formuluotė (<i>n</i> = 36)		<i>Z</i>	<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Ketinimas neteisėtai atsisiųsti ST	7,49	2,82	7,78	1,87	– 0,16	0,874
Ketinimas teisėtai įsigyti ST	2,29	2,55	2,28	1,83	– 0,66	0,511
Ketinimas neatsisiųsti ir neįsigyti ST	4,49	2,77	3,64	2,59	– 1,10	0,270
Numatoma bausmė	1,86	1,94	1,44	1,81	– 1,17	0,244
Suvoktas neteisėto ST atsiuntimo neetiškumas	5,89	3,29	6,11	2,96	– 0,18	0,858

Pastaba. Pavaizduoti Mann-Whitney U testo rezultatai. „ST“ – skaitmeninis turinys.

9 priedas. Klausimų apie hipotetinę situaciją pavyzdys

Kaip pasielgtumėte šioje situacijoje?

- Atsisiųščiau šį filmą nelegaliu būdu
- Nusipirkčiau šį filmą oficialioje svetainėje
- Šio filmo neatsisiųščiau nelegaliu būdu ir jo nenusipirkčiau

Kiekvienam žemiau esančiam teiginiui pasirinkite vieną, Jūsų nuomonę labiausiai atitinkantį atsakymą pagal šią skalę:

0 – visiškai netikėtina (0 proc.)

1

2

3

4

5 – vidutiniškai tikėtina (50 proc.)

6

7

8

9

10 – visiškai tikėtina (100 proc.)

1. Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad atsisiųstumėte šį filmą nelegaliu būdu?

0 – visiškai netikėtina (0 proc.), 5 – vidutiniškai tikėtina (50 proc.), 10 – visiškai tikėtina (-usi) (100 proc.)

2. Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad nusipirktumėte šį filmą oficialioje svetainėje?

3. Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad šio filmo neatsisiųstumėte nelegaliu būdu ir jo nenusipirktumėte?

4. Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad atsisiuntę šį filmą nelegaliu būdu, už tai gautumėte baudą?

5. Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad atsisiuntę šį filmą nelegaliu būdu jaustumėtės kaltas (-a)?

6. Kiek, Jūsų manymu, tikėtina, kad dauguma žmonių, kuriuos pažįstate, atsisiųstų šį filmą nelegaliu būdu?

10 priedas. Sociodemografinių duomenų anketa

Prašau atsakyti į keletą klausimų apie save.

Jūsų amžius (įrašykite)

Jūsų lytis

- Moteris
- Vyras
- Kita

Jūsų išsilavinimas:

- Pradinis
- Pagrindinis
- Vidurinis
- Aukštasis neuniversitetinis
- Aukštasis universitetinis

Jūs šiuo metu:

- Studijuojate
- Dirbate
- Studijuojate ir dirbate
- Nestudijuojate ir nedirbate
- Kita

Ar Jums teko išklausti kokias nors teisinės disciplinas?

- Taip, aš studijavau (-uoju) teisės studijų programoje
- Taip, nesu studijavęs (-usi) teisės studijų programoje, tačiau teko išklausti bent vieną teisės discipliną
- Man neteko išklausti jokių teisės disciplinų

11 priedas. Kintamųjų tarpusavio Spearman koreliacijos koeficientai (*rs*).

Kintamasis	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Moralinis atsiribojimas	–									
2. Elgesio pateisinimas	0,90**	–								
3. Padarinių neigimas ar iškraipymas	0,85**	0,70**	–							
4. Kaltės priskyrimas nukentėjusiajam	0,54**	0,26**	0,32**	–						
5. Ketinimas neteisėtai atsisiųsti ST	0,53**	0,58**	0,44**	0,18	–					
6. Ketinimas teisėtai įsigyti ST	–0,35**	–0,40**	–0,27**	–0,15	–0,33**	–				
7. Numatoma bausmė	–0,16	–0,20*	–0,16	0,00	–0,39**	0,31**	–			
8. Numatoma kaltė	–0,41**	–0,43**	–0,34**	–0,21*	–0,49**	0,48**	0,59**	–		
9. Suvoktas tikėtinas aplinkinių elgesys	0,29**	0,34**	0,23*	0,09	0,54**	–0,30**	–0,38**	–0,36**	–	
10. Suvoktas tinkamos bausmės griežtumas	–0,35**	–0,33**	–0,29**	–0,22*	–0,36**	0,09	0,36**	0,46**	–0,30**	–
11. Suvoktas neetiškumas	–0,60**	–0,57**	–0,59**	–0,16	–0,29**	0,16	0,15	0,34**	–0,20*	0,40**

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$. „ST“ – skaitmeninis turinys. Koreliacijų koeficientai, su kuriais susiję tyrimo uždaviniai, pavaizduoti pilkame fone.